

Tusor Péter

**„*Sieur Secrétaire du Palatin d’Hongrie...*”
Gyöngyösi István, a magyar Ovidius szerepe,
helye a murányi udvarban és a rendi szervezkedésben**

Bonae memoriae Josephi Jankovics

2020–2021-ben, egy új pandémia árnyékában volt és van a Wesselényi Ferenc nádor nevével fémjelzett rendi szervezkedés, összeesküvés kiobbanásának, illetve az azt követő megtorlásoknak a 350. évfordulója. A Szelephény György kalocsai, majd esztergomi érsek, királyi kancellár, majd főkancellár érintettségét bizonyító nunciusi jelentés kiadásához és feldolgozásához végeztem különféle pótkutatásokat. Többek között a Nádasdy család nádasdladányi levéltárában, mely házasság révén Rottal János iratait őrzi.¹ Próbáltam továbbá alaposan végigolvasni Jacques Bretel de Grémonville lovag (1625–1686), bécsi francia rezidens (1664–1671) kiadott jelentéseit.² E közlemény közvetlen genezise innen eredeztethető.

Elöljáróban egy korai, Bécsben kelt Gyöngyösi-misszilizt fogok röviden elemezni, történeti, irodalomtörténeti szempontok mentén. Információi, a költő adathozható nádori prokurátorsága figyelembevételével kísérem meg értelmezni ezt követően a francia diplomata két követjelentését, ahol Wesselényi titkáráról („*Sieur Secrétaire du Palatin d’Hongrie*”), a vele folytatott bizalmas megbeszéléséről szól. A már ismert adatok újraértékelésével, rendezésével, tanúvallomási technikák párhuzamos vizsgálatával megkísérem megérteni a költő szerepét a rendi szervezkedésben. Főúri udvari analógiák segítségével igyekszem meghatározni kamarásként Gyöngyösi helyét, szerepkörét a murányi udvarban. Számba veszem hasonló feladatköri – hozzá hasonlóan kivétel nélkül a jezsuitáknál tanult – kollégáit a nádori adminisztrációban. A különféle szerepek és titkári habitusok összevetése, az összeesküvésbeni részvétel további elemzése alapján mind erősebb gya-

¹ BAKÁCS István et al., *Magyar Országos Levéltár: Kisebb családi és személyi fondok II*, Bp., 1969 (Levéltári Leltárak, 47), 114–115. A levéltári anyag korai ismertetése rendezőjétől, KÁROLY János agárdi, majd tétényi plébánosától: *Oklevelek gróf Nádasdy Ferencz nádas-ladányi levéltárából*, Bp., MOL, 1879, 3–19. – A „murányi udvar” kifejezést metonimikus értelemben, ’pars pro toto’ használok a pontosabb „nádori udvar” helyett. Ebben magát Gyöngyösit követem, aki annak ellenére írja magát „murányi szolgának” (lásd alább, 99. j.), hogy Wesselényi és udvartartása szinte állandóan úton volt, s vele ő maga is. Vö. alább a nádor itineráriumát, 38. 39. és 103. j. – Itt is megköszönöm Szabó András Péternek hasznos észrevételeit, kollegiális tanácsait, melyekkel hozzájárult kéziratom jobbításához.

² *Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nádasdy illustrantia (1663–1671)*, ed. Balthasar Bogisich, Zagrabiae, Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalu, 1888 (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, 19).

nút fogalmazok meg arra nézve, hogy a francia rezidenssel Bécsben tárgyaló Wesselényi-familiáris nagy valószínűséggel a költő lehetett. Nem biztos, hogy ő volt. De jelen ismereteink szerint inkább lehetett ő, mint bárki más Murányból.

A „Magyarország nádorának titkár ura” személyének azonosítása során tett megfigyelések, a feltárt új adatok, szempontok a Dugonics András óta kíváncsian kutatott, ám újra és újra tévútra vitt biográfia részleteire világítanak rá.³ Pótolni kezdik az ungi historiográfiai hasonmás leválasztásával elveszett, jó évszázadon át értékesnek vélt, ám végül hamisnak bizonyult információkat.⁴ A tanulmány eredményei pedig remélhetőleg segítenek átértékelni a költő korábban ellentmondásosnak vélt pályáját. A művei alapján kialakított politikai, nemesi rendi/nemzeti karakterét⁵ pedig a valós és nem egy – számos korábbi életrajzi adatát tekintve – tulajdonképpen fiktív történeti alakhoz kezdik mindinkább kötni.

Megállapításaim számos esetben Jankovics József munkásságára épülnek, az ő Gyöngyösi-kutatásait gondolják tovább, árnyalják, helyenként módosítják. Tanulmányom 2021. március 14-én gyakorlatilag már készen volt,⁶ kisebb ellenőrzésekre, adatpótlásokra várt. Leginkább pedig arra, hogy elküldjem a mesternek, véleményét, bírálatát várva. Ez már nem történhetett meg. Sok támogatást, biztatást kaptam tőle 1996-tól kezdődően, ezt köszönöm meg most, amikor írásomat emlékének ajánlom.

Egy Gyöngyösi-autográf és tanulságai

Miután a Thaly Kálmán által tévesen identifikált 1658-as és 1663-as levelei ki-
gyomlálásra kerültek, a recens kritika álláspontja szerint Gyöngyösi István első
misszilise csupán 1669-ből maradt fenn. Sőt 1664 január vége előtről egyetlen
biztos adat sem ismert közvetlenül a költőtől. Ez a biztos adat nem más, mint maga

³ További irodalommal lásd a költő életét „rendbe tenni” hivatott alapközleményeket és az eredményeket kanonizáló monográfia életrajzi részeit: NAGY Iván, *Gyöngyösi István életrajzi adatainak s származásának megállapítása = Irodalomtörténeti Közlemények*, 7(1897), 424–448. Dokumentumközlései: *Oklevelek Gyöngyösi István életéhez = Irodalomtörténeti Közlemények*, 8(1898), 81–88, 202–214, 362–368, 481–488; BADICS Ferenc, *Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában*, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1928 (Irodalomtörténeti Füzetek); Uő, *Gyöngyösi István élete és költészete*, Bp., a Gyöngyösi István Társaság kiadása, 1939. Vö. még *Gyöngyösi István (1629–1704), Bibliográfia*, szerk. Nyerges Judit, Bp., 2006, <http://mek.niif.hu/03800/03890/03890.htm>.

⁴ Vö. TUSOR Péter, *A gömöri prókátor és az ungi fiskális. Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában? = Irodalomtörténeti Közlemények*, 121(2017), 85–98.

⁵ Minderre a korábbi irodalom számbavételével: LACZHÁZI Gyula, *Politikum és allegorikusság Gyöngyösi István költészetében = Szépirodalmi Figyelő*, 15(2016), 1, 30–40.

⁶ Párhuzamosan készült ikerpárjával egyetemben (*Új adatok, szempontok a költő Gyöngyösi biográfiájához*), s. a. Vö. alább 30. j.

a *Murányi Vénus* és az előszavában említett komornyiki alkalmazás.⁷ A költemény előszava tudniillik datálva jelent meg nyomtatásban. Eszerint 1664. január 27-én kelt a – kerek két év múlva a Wesselényi-összeesküvés kezdő értekezletének helyéül szolgáló – „stubnyai hév vízben”.⁸ Az a Gyöngyösi-szöveg, melynek betűhív publikálására és kontextusba helyezésére most sor kerül, e ponton lép tovább. A Bécsben, 1664. január 21-én papírra vetett és mindvégig, a külcímzést is beleértve s. k. írt szöveg az immáron legkorábbi ismert levele a költőnek. Sőt nemcsak az első ismert levele, hanem egyúttal Gyöngyösi eddigi első „saját” megszólalása a történelem forráslapjain. Ugyan mindössze hat nappal előzi meg a *Murányi Vénus* előszavának stubnyai szignálását, ám ez csak növeli a szöveg történeti értékét. Címzettje tudniillik a murányi Vénusz költeménybeli társalkodótársa, maga Wesselényi Ferenc nádor. Lássuk hát, mi is foglalkoztatta a költőt és urát az eposz előszavának megírása, magyarán a mű befejezése előtti napokban, hetekben:⁹

Kegyelmes Uram

En ennek az Labyrinthushoz hasonló dolognak ezideigh sem tuthatok ki menekednem ezer tekeruenyébüll. Az meddigh Markes Piótul¹⁰ az General Commissarius¹¹ nem informaltatott, addigh tiz oda menetelemreis nem volt egyeb válassom: hanem uarjam ell azon informatiot, s az megh léuén nem lészen touáb tartoztatásom. Azon informationak sok sürgetesemmell ualami nehezen ennek előtt e' negyed nappal szerit teuén s- megh aduán edgyütt Moracz Urammal¹² az Gene-

⁷ SZABÓ András Péter, *A költő három élete – gondolatok Gyöngyösi István leveleinek és jegyzeteinek kiadása kapcsán = Irodalomtörténeti Közlemények*, 122(2018), 649–678, 670 és 654–655.

⁸ Vö. 1998. évi modern kiadását JANKOVICS József és NYERGES Judit által: <https://mek.oszk.hu/06000/06075/html/> (Letöltve: 2021. január 9.).

⁹ A külcímzést is beleértve mindvégig autográf irat lelőhelye: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL-OL), Nádasdy család levéltára (nádasdladányi) (P 507), 1 (Levelezés), Series A (Rottal Jánoshoz címzett levelek), 495. tétel, 19. sz. (12. doboz) (régibbi jelzete: 14. cs., 359–360. fol.). Az alábbiakban a régi jelzetek további megadását mellőzöm. A teljes irat hasonmását és a pecsétfotót lásd a tanulmány mellékleteként. *Online* itt tanulmányozható: https://institutumfraknoi.hu/repositorium/gyongyosi_facsimilia.

¹⁰ Azonosítását lásd alább, a 37. j.-nél.

¹¹ Ferdinand Freiherr von Hohenfeld 1663–1674 között volt császári és királyi főhadbiztos. Hivatalára és személyére: *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. I/1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*, hg. von Michael Hochedlinger, Petr Mata, Thomas Winkelbauer, Wien, Böhlau, 2019, 671–675, itt: 674. Az Udvari Kamara és a Haditanács mellé/alá tartozó Főhadbiztosság működésére, kompetenciáira, tevékenységi köreire (többek között a császári és királyi csapatok ellátása, fizetése, felszerelése, élelmezése) magyar nyelven: OROSS András, *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése a 17–18. század fordulóján*, Bp., Szentpétery I. Tört. tud. Alapítvány, 2013 (Fons Könyvek, 4), 47. skk.

¹² Személyét egyelőre nem tudom biztosan azonosítani. Talán Morócz István alországbíró, később a pozsonyi 'iudicium delagatum' tagja? Vö. alább, 31. j. Netalán nem ő, hanem bécsi nádori

rál Commissariusnak remeltem hogy touáb valo uontatás nélkül jo uálasz-szal bocsatana.

Azonban talált megént az tetouazo ember okott, az mellyen touáb uessen, azt allituán uyionnan [!], hogy jollehett markes pio az maga reszerüll informálta, mind azon által azon Regimentnek az elebbeni Oberstereis az ki immár megh holt uett fell bizonyos summa pénzt, az Nagyságod mellett valo Nemett Gyalogioh [!] fizetésére azért aztis ratificalni kell elsőben s az után ha miuel ő Felsége Nagyságodnak ados lészen, requiraluán az Aulica Camerát¹³ contentallyák Nagyságodott.

En nem hattam semmit hátra Porcia Herczeghez¹⁴ ualo folyamodasombanis azon dologh előb mozdítására, de ottan sem lehetett sok surgetesemreis // kett-cernel többszor accessusom,¹⁵ azért talám hogy egessgetelenkedik, uolt akkoris válaszom az mint uolt, ugy látom hogy Coruus coruo non effodit oculos.¹⁶ Itt Anastul Caiphashoz s onnét Pilatushoz igazgatnak. Az melly infinitus processus¹⁷ leuen, soká uolna ennekem annak bizontalan ki menetelere itten uárazkodom, hanem mint hogy ma attam egy Memorialét¹⁸ ugyan azon Commissarius javállásibul az Kamarára, migh onnét talis qualis¹⁹ válaszom lészen (noha abban is belé telik egy hétt) megh uaruán, az után el sietek Nagyságod után, adgya Isten jo egészségben talállyam Nagyságodat.²⁰ Datum Viennae di 21 Ianuarii 1664.

Nagyságodnak mint kegyelmes Uramnak

Alazatos legh kisebbik szolgálja

Gyöngyössi²¹ István m.p.

ágens, aki hírszolgálat mellett azonban főként csak egyszerűbb rutinügyekben járhatott el? Az 1620-as években a nagyszombati jezsuitáknál tanult Moróczra (alországbíró 1656–1686 között, 1646-tól pedig pozsonyi alispán) lásd PAULER Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*, I–II, Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtáradóvállalata, 1876, II, 244, 261, 310; FEDERMAYER, Frederik, *A jezsuita iskolákban végzett diákok és karrierlehetőségeik a Magyar Királyság 17. századi fővárosában = Történelmi Szemle*, 60(2018), 215–236, 226 és 232.

¹³ Az Udvari Kamarára: HOCHEDLINGER, MATA, WINKELBAUER hg. 2019, i. m. 834–847.

¹⁴ Johann Ferdinand Porzia, I. Lipót nevelője, majd főminisztere (1605–1665): SIENELL, Stefan, *Die ersten Minister Kaiser Leopolds I: Johann Ferdinand von Portia und Wenzel Eusebius von Lobkowitz = Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, hg. von Michael Kaiser, Andreas Pečar, Berlin, Duncker & Humblot, 2003 (Zeitschrift für Historische Forschung, Beiheft, 32), 317–330.

¹⁵ ‘eléje járulásom’

¹⁶ ‘holló hollónak nem vájja ki a szemét’

¹⁷ ‘végtelen folyamát’

¹⁸ ‘kérvényt’

¹⁹ ‘olyan-amilyen’

²⁰ Mint tudjuk, nem kellett ennyi idő, január 27-én már – a Béctől mintegy 300 km-re fekvő – Stubnyán volt. Óránként 6–8 km-rel és napi 8–10 óra utazással számolva 4–5 nap kellett az út megtételéhez.

²¹ A jelek szerint a költő Gyöngyösi a vezetéknevét a korai években még rendre két ‘s’ betűvel írta. Lásd alább a Petröczy Istvánnak szóló autográfot 1667 nyaráról (51. j.), illetve az 1669. május 4-ei, ‘in arce Balogh’ kelt levelének fakszimiljét is a 27. j.-ben idézendő levelezéskötetében [497].

† Meltosághos Magyar országai Palatinus Kegyelmes Uramnak Eő Nagyságának alazatoss etc.²²

Az hol eő nagysága lészen Cito Citissime [L.S.]²³

A levél stílusa, hangvétele hamisítatlan „gyöngyösis”. Bécsi ügyintézéséről épp ugyanazzal a könnyed iróniával ír, mint majd öt évvel későbbi híres soraiban Széchy Máriának.²⁴ A rövid, mindössze másfél kéziratoldalmi iromány számos értékes információt hordoz az életrajzra nézve is. A költő fontos részfeladatokról mutat rá a nádor mellett. Mint komornyik/titkár²⁵ Wesselényi képviselőjében különféle ügyeket intéz a császárvárosban, vagyis udvari prokurátori, sollicitátori avagy ágensi feladatokat is ellát – idézzük a korszakban használatos kifejezéseket bécsi ténykedésére. A viszonylag újonnan a Haditanács és az Udvari Kamara alá, részben pedig mellé szervezett Főhadbiztosság, a Camera Aulica, illetve a mindenható császári főminiszter, I. Lipót korábbi nevelője, Girolamo Porzia herceg palotája között közlekedik. Porziához, a Titkos Tanács elnökéhez és egyben főudvarmesterhez a nádor nevében kétszer jut be. A Generalkriegskommissariatnál többször is megfordul. Ott a beosztott tisztviselők nem előszobáztatják Wesselényi nádor képviselőjét. A „tétovázó ember”, báró Ferdinand von Hohenfeld főhadbiztos maga méltóztatik előállni kifogásaival, de tanáccsal is, melynek nyomán a költő kérvényt ír és ad át ura nevében az Udvari Kamara tanácsosainak.

Mindebből úgy tűnik, Gyöngyösi meglehetősen rutinnal jár már el ekkor az udvarnál. Ismeri az izmosodó kora újkori hivatali bürokrácia bécsi útvesztőit, formai kívánalmait, tudja, hogyan kell egy kamarai kérvényt megfogalmaznia és megformálnia. Az ilyesfajta iratoknak mindenhol sajátos tartalmi és alaki kritériumai voltak a korabeli Európában.²⁶ Nyilvánvaló, hogy a költő nem először lép fel az udvari prokurátori szerepben. Ha két nagy támadó török hadjárat között – amire közel fél évszázada nem volt példa a Királyságban – a nádor ilyen fontos feladatot bíz rá, kellő jártasságra, tapasztalatra kellett már szert tennie az ilyesféle ügyekben. És nemcsak ő ismerte az ügymenetet, hanem a jelek szerint őt magát is ismerték

²² Külcímzés a pecsét alatt. A destináció a címzés alá, balra írva.

²³ Gyűrűs kispecsét.

²⁴ *Gyöngyösi István levelei és iratai*, sajtó alá rendezte Jankovics József, Nyerges Judit, Tusor Péter, Bp., Balassi, 2017 (Régi Magyar Könyvtár, Források, 15), 15–17, n. 5.

²⁵ Acsádytól kezdve a kutatás Gyöngyösi komornyiksága és titkársága közé egyenlőségjelet tesz. Vö. ACSÁDY Ignác, *Széchy Mária (1610–1679)*, Bp., Magyar Történelmi Társaság, 1885 (Magyar Történelmi Életrajzok), 185. A kérdésre alább még visszatérek, vö. különösen a 70. j.-nél.

²⁶ A kora újkori kérvényekre és kérvényezési gyakorlatra középpontban a császári udvarral és a Reichshofrattal lásd a *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* (BRGÖ) 2015. évi 2., tematikus számát, különösen HAUG-MORITZ, Gabriele, ULLMANN, Sabine, *Frühneuzeitliche Supplikationspraxis und monarchische Herrschaft in europäischer Perspektive: Einleitung* = BRGÖ, 5(2015), 2, 177–189; további irodalommal: BRANKENSIEK, Stefan, *Supplikation als kommunikative Herrschaftstechnik in zusammengesetzten Monarchien* = BRGÖ, 5(2015), 2, 309–324.

már úgy a különféle udvari hivatalokban, mint a császári ’primado’, Porzia főminiszter ’anticamerá’-jában. (A herceg tényleg betegeskedése miatt fogadta csupán kétszer a nádor képviselőjét. Jó egy év múlva, 1665 februárjában eltávozott az élők sorából.) Beletörődő, már-már unottan indignálódó sorai alapján tulajdonképpen bizonyítottnak vehetjük, hogy Gyöngyösi István már korábban is eljár Bécsben Wesselényi nevében. Fellépése hitelét pedig aligha adhatta más, hogy korábban többször láthatták ura kíséretében feltűnni a császárváros utcáin.

Nádori komornyikként... de a 17. században elterjedt szó helyett – a későbbiekben ráakódott libériás inasfelügyelő stb. konnotációk miatt – használjuk inkább az eredeti latinhoz (’camerarius’)²⁷ közelebb álló, nem szláv átvételű ’kamarás’ elnevezést! Tehát nádori kamarásként, vagyis a főúri udvartartás belső tagjaként nem is annyira meglepő, hogy nemcsak együtt utazik kenyéradó gazdájával, hanem önállóan is eljár megbízásából annak különféle ügyeiben.²⁸ Wesselényi levelei keltezése alapján Badics Ferenc úgy véli, hogy a nádor 1663. december 16. és 1664 között folyamatosan „in castello nostro Teplicensi” (azaz Stubnyán) időzött, és a *Murányi Vénus* január 27-ei előszava nyomán azt állítja, hogy „itt volt vele a költő-komornik is... valószínűleg mindvégig itt maradt urával Gyöngyösi.”²⁹ Nos, e következtetés téves. Január 21-én a költő még Bécsben tartózkodott. Ugyancsak hibázik Badics egyébiránt is hamis forráson alapuló okoskodása, miszerint Gyöngyösi 1663 derekánál előbb nem kerülhetett Wesselényi környezetébe. Ilyen megbízatáshoz – a nádor képviseletében tárgyalni a császári főminiszterrel – a nádor részéről bizalom, kamarása részéről megfelelő tapasztalat, az ügyintézéshez pedig megfelelő képzettség és jártasság kellett, nem szólva a szükséges kommunikációs, tárgyalási készségekről. Mindeme dolgok pedig aligha lehettek meg egy nem egyetemjárt,³⁰ a nádori udvarba viszonylag újonnan került familiárisban.

*

²⁷ A ’Kammerherren’ másik, talán gyakoribb latin elnevezése ’cubiculari’, az olaszban viszont leginkább csak a ’camerieri’ használatos.

²⁸ A komornyiki munkakörökre lásd alább (59–60. j.-nél). Sokat segít az értelmezésben, ha tudjuk: magyar nyelvű okleveleiben maga Wesselényi is így nevezi meg császári és királyi kamarási méltóságát: „My Groff Vesseleni Ferench Muran Várának örökös Ura, Filek Várának Feő Gondviselője, az Hatalmas és Felsőes Római Czászár és Magyar Ország Koronás Királynak Tanácsza, Komornikja, Cassai Király Képe és Felföldi Feő Generalissa”. Rozsnyói Állami Kerületi Levéltár (Štátny Okresný Archiv v Rožnave), A rozsnyói magisztrátus iratai (Fond Magistrat Rožnava), *ord. cron.* (Kassa, 1648. november 3.).

²⁹ BADICS 1928, i. m. 13.

³⁰ Lásd Szabó András Péter újabb megfontolásait Gyöngyösi életkorára, nagyszombati egyetemi tanulmányaira: SZABÓ 2018, i. m. 670. skk.; illetve erre vonatkozó reflexióimat: TUSOR Péter, *Esterházy Pál levelezése a római Szentszékkal* = *Magyar Könyvszemle*, 135(2019), 125–137, itt: 125, 2. j.; és újrágondolásukat az életkor vonatkozásában: TUSOR Péter, *Új adatok és szempontok a költő Gyöngyösi István biográfiájához*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 125(2021), s. a. A revidálás lényege, hogy immár elfogadhatónak tartom a költő 1637 körüli születését, ez azonban nincs ellentmondásban az 1651/52. évi nagyszombati egyetemi tanulmányokkal.

De mi is volt az a feladat, aminek elintézésével Wesselényi megbízta a *Murányi Vénus* utolsó simításain dolgozó költőt, és milyen eredménnyel járt Gyöngyösi labirintusi tekergése Annás–Kajafás–Pilátus között? A küldetés előzményeül a decemberi végi, Nádasdy Ferenc és Rottal János részvételével tartott teplicei tanácskozás szolgált, melynek központi témája a felkészülés volt a következő évben várható újabb török támadásra.³¹ A nádor 1663. december 24-én intézett levelet Teplicéről, azaz Vágtapolcáról³² a Hofkriegsrathoz, melynek folyományaként a Haditanács 1664. január folyamán átiratot intézett a Kamarához, az pedig az uralkodóhoz fordult. Wesselényi kérése 300 lovas katona tartására, a magyarországi német csapatok fizetésére és a bányavárosok bevételeinek hasznosítására irányult.³³ Ennél is jelentősebb az a kamarai átirat, melyet a Regensburgban tartózkodó I. Lipót január 26-án tárgyalt mintegy tíz titkos tanácsos jelenlétében, és a magyarországi mezei katonaságnak a nádor által kért fizetéséről intézkedett. Itt ugyancsak a bányavárosi kamarák jövedelme, illetve az alsó-ausztriai egyházi javadalmasok felajánlásai szolgáltak volna forrásul.³⁴ A Hofkriegsrat február eleji és közepi kamarai átirataiból arról értesülünk, hogy Wesselényinek össze kellett állítania egy jegyzéket a hadra fogható katonaságról és szükséges fizetésükről, a kamara pedig ennek alapján nyújt majd fedezetet.³⁵ Végül az uralkodó úgy határozott, hogy a nádor 4000 katonát fogadjon fel, melyre 16 000 forintot kötelesek biztosítani.³⁶

³¹ A teplicei tanácskozásra: TOMA Katalin, *Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe*, ELTE, PhD-disszertáció, Bp., 2005, 146–149; PÁLFFY Géza, *Zrínyi Miklós nagy napja, A vati hadimustra 1663. szeptember 17-én*, Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2013, 30–31. – A nádor dunántúli helyettesítője Zrínyi Miklós helyett Nádasdy lett. Ennek alapján képzelhető el, hogy „Moracz Uram” esetleg az alországbíró, aki felettese képviselőként járt el Bécsben, miként Gyöngyösi a nádoréban. (Vö. fentebb, 12. j.) Vitnyédy felháborodott levelei Zrínyi „mellőzéséről” a nádor részéről: FABÓ András, *Vitnyédy István levelei (1652–1664)* I–II = *Magyar Történelmi Tár*, 15(1871), 1–272; 16(1871), 7–268, itt: II, 139–144, n. 345–347.

³² A Zsolna melletti településen (*Teplička nad Váhom*), a nádornak kastélya volt, ennek templomában nyugodott 2009-ig eredetileg Sztrecsényben (Sztrecsnó) eltemetett felesége, Bosnyák Zsófia. A Vág menti falut a modern szakirodalom is rendre összetéveszti Trencséntepliccel. Vö. JANKOVICS József, *Wesselényi Ferenc nádor szemantikai érdeklődése = Ötvös Péter Festschrift*, szerk. Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Szeged 2006 (*Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 29), 97–106, 97; PÁLFFY 2013, i. m. 30; valamint *corrigere* CST I/1, n. 424–425 és *ad indicem* (506). BADICS 1928 szintén tévesen azonosítja Stubnyával (lásd az imént, i. m. 13). – Ez a Wesselényi születési helyeként feltüntetette Teplice, és nem az azonos nevű csehországi település.

³³ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Hofkammerarchiv (HK), Hoffinanz Ungarn, Kart. 496 [r. Nr. 217], fol. 33–45 (1664. január 26.). A kamarai anyag kutatása során Oross András bécsi levéltári delegátus volt segítségemre, amit ezúton is köszönök.

³⁴ ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn, Kart. 496 [r. Nr. 217], fol. 25–26 (1664. január 26. és február 2.).

³⁵ ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn, Kart. 496 [r. Nr. 217], fol. 2–3 és 23–24.) (1664. február 1. és március 4.).

³⁶ A *Hofkriegsrat* átirata a Kamarához. ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn, Kart. 496 [r. Nr. 217], fol. 25–27 (1664. február 2., hivatkozással a január 26-ára). Vö. *Uo.*, fol. 64–68 is. – 1664. április 17-ei levelében Wesselényi arról írt, hogy a pénz még nem érkezett meg, és az általa fogadott katonák oszlani kezdenek: „Az felföldön fogadott hadaknak addig hallaszták fizetéseket, ám kapitán-

Gyöngyösi e hadfogadás intézésében vett részt. Levélbeli utalása alapján („tíz oda menetelemre is” – amit valamennyire szó szerint érthetünk) legkésőbb 1664. január 10. körül már a császárvárosban lehetett. Fentebbi sorai tanúsága szerint a költő aktív részese volt a magyar rendiség 1664-es török hadjáratot megelőző védelmi előkészületeinek, még hozzá a központi szervezési feladatok munkatársaként. Akár szimbolikusan is tekinthetjük, hogy levelét január 21-éről, épp Zrínyi Miklós téli hadjáratának kezdőnapjáról keltezte. Soraiban a Pio-regimenthez tartozó, a nádor „mellett való” német gyalogok fizetésének kérdését taglalja részletesebben. Az általa magyaros kiejtéssel írt, levelében központi szerepet kapó Markes Pio nem más, mint – a magyar szakirodalom lapjain tévesen Marco vagy Markus Pio formában megjelenő – Marchese Pio, vagyis Filiberto Pio di Savoia márkí, aki Érsekújvár ostrománál megsebesült, majd ezredével harcolt a szentgotthárdi csatában is.³⁷ Emellett azonban más, még fontosabb ügyben is el kellett járnia. Porzia főminisztert ugyanis nem csupán emiatt kereste, ami a vonatkozó sorok megfogalmazásából nyilvánvaló.

Az 1664. január 21-ei levél alapján árnyalható Badics kijelentése, miszerint Gyöngyösinek „ideje legnagyobb részét” a nádorral kellett töltenie. Az vitathatatlan, hogy Wesselényi itineráriuma részben Gyöngyösié is lehet, kérdés persze, hogy mettől kezdve. A nádori levelek módszeres vizsgálata adhat majd választ arra, hogy merre és mikortól járhatott Gyöngyösi urával együtt.³⁸ Ami nem feltétlenül esett mindig egybe, gondoljunk Gyöngyösi önálló küldetéseire, mint például a most tárgyalt bécsi volt. Jelen esetben jószerével egy teljes hónap távollét igazolható. Legkésőbb 1664. január 1-jén már nem tartózkodik kamarása a nádor mellett. Wesselényi 1664. január 1-jén Bécstől ellenkező irányba, Lőcsére indult. A vágtapolcai kastélytól 20 km-re fekvő falujából, Terhováról (Terhely) írt aznap

jok nyakában hánván zászlójokat.....” kezdi panaszát. HANTHÓ Lajos, *Wesselényi Ferencz nádor egy érdekes levele 1664-ből* („*Litterae Palatinae propriae*”) = *Századok*, 3(1869), 743–744.

³⁷ A szakirodalomban „Erberto” keresztnévvel is feltűnedező katonatiszt azonosítása a következő kortárs krónikák alapján: BRUSONI, Girolamo, *Le campagne dell’Ungheria degl’anni 1663 e 1664*, Venezia, Valentino Mortali, 1665, 35, 122, 134; Gregorio LETTI, *Ritratti storici, o vero, historia dell’Imperio Romano in Germania II*, Amsterdam, A spese dell’Autore, 1689, 14. A család (*Signori di Carpi e Sassuolo*) nem tévesztendő össze a savoyai uralkodóházzal, melyből Savoyai Jenő is származott. A Pio-regimentre: FALLENBÜCHL Zoltán, *A császári hadsereg összetétele Magyarországon 1663-ban* = *Hadtörténelmi Közlemények*, 110(1997), 322–325, 324; valamint Raimondo MONTECUCCI, *A magyarországi török háborúkról*, szerk. Hausner Gábor, közreműk. Nagy Levente, ford. Tóth GERGELY et al., Bp., Dialóg Campus, 2019 (*Pro Militum Artibus*, 2), 227 és 387: „Pio császári gyalogezred, 1642–1769 (utána 8. gyalogezred), tul. Herbert Marchese Pio di Savoia tábornagy (1661–1676).”

³⁸ Erre egyébként BADICS 1928 is utal, i. m. 13. – Wesselényi itineráriuma SZABÓ András Péter nagyszabású adatgyűjtésének köszönhetően kéziratban újonnan hozzáférhető: *Wesselényi Ferenc (1605–1662) itineráriuma (kiadványjegyzéke)*, ms. 2021; Uő, *Megjegyzések Wesselényi Ferenc ideiglenes itineráriumához (kiadványjegyzékéhez)*, m.s. 2021 (mindkettő letölthető: <https://tti.academia.edu/AndrásPéterSzabó/Unpublished-papers>). Vö. alább, 66. j. is.

egy újévi köszöntést.³⁹ A költő ugyanakkor tudtában volt annak, hogy gazdája is úton van: „...az után elsietek Nagyságod után” – a levélbeli szövegrész egyértelműen erre utal.

Az elmondottak ismeretében sokkal pontosabban értelmezhetők a *Murányi Vénus* előszavának az alkotás alkalmatlan helyszíneire és feltételeire utaló sorai:

„mindazonáltal azmint engedte az vékony értelem s ahhoz elégtelen készülem s alkalmatlan helyem (mivelhogy nagyobbbrésrül úton s sok értetlen csőcselék kiáltásával zajgó szállásokon írtam, Ovidius mondása szerint pedig: *Carmina scribentes secessum et otia quaerunt*), addig toldoztam sokszor félbenszakasztott munkámat, hogy sokára mégis újonnan felvett pennámmal dolgom végeig ballagtam...”

– olvashatjuk Gyöngyösinek itt tárgyalt levele keltezése után hat nappal, Stubnyán szignált sorait. (Az előszó végén található aláírásában szintén a „legkisebbik szolgája” kifejezéssel aposztrofálta saját magát.) Írta tehát eposzát Murány, Zólyomlipcse, Vágtapolca, illetve a kastélyról kastélyra vándorló nádori udvartartás megannyi helyszíne mellett Bécsben is, és bárhol máshol, ahová a nádor és hitvese szolgálata szólította.⁴⁰ Cáfolhatók egyúttal Acsády Ignác sorai is, miszerint a „költő azonban kevésbé volt élelmes, gyakorlati ember, s azért nem is emelkedett jelentékenyebb szerepre sem a nádor, sem utóbb özvegye udvartartásában”.⁴¹

Régóta ismeretes lengyelországi útja, hová Széchy Mária „jóságai eladása ügyében kiküldötte”, tehát nem előzmény nélküli, komoly ügyintézői rutin állt ekkor már mögötte.

³⁹ A teplicei/vágtapolcai uradalomhoz tartozó „Terhova falumból” – mely kitétel a nádor szerzőségének evidens bizonyítéka, a pálos Ivanovich Pál tinnini/scardonai választott püspökhöz intézett levél kiadva: JANKOVICS József, *Wesselényi Ferenc nádor nyelvi játéka = Summa, Tanulmányok Szelestei László tiszteletére*, szerk. Maczák Ibolya, Piliscsaba, PPKE BTK, 2007, 128–131. – Ugyanakkor Gyöngyösi értesülései ura hollétéről nem voltak és nem is lehettek naprakészek. Wesselényi már 1664. január 10-ét követően visszaindult Lőcséről, január 25–29. között Trencsénben időzött, február 1–4. között Vágtapolcán, 5-én Sztrecsényben van, Stubnyáról február 7-én keltezi először levelét. SZABÓ 2021, i. m., n. 4024–4218. Mint korábban előkerült, a *Murányi Vénus* előszavának datálásából ismeretes, hogy a költő január 27-én már Stubnyán volt Bécsből. Ami azt jelenti, hogy költeményét gazdája és egyben hőse ideiglenes távollétében fejezte be Gyöngyösi.

⁴⁰ BADICS Ferenc, *Jegyzetek Gyöngyösi István életrajzához = Beöthy-Emlékkönyv*, Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. T., 1908, 202–211. éppen ennek ellenkezőjét állítja, és a – sosem volt – főleki seregbírátság helyére, idejére teszi a költemény születését. Lásd az előző jegyzet végén mondottakat is!

⁴¹ ACSÁDY 1885, i. m. 185.

A költő és a rendi szervezkedés

Erről az 1667. szeptemberi lengyelországi utazásáról⁴² Lőcsén, 1670. szeptember 9-én vagy a következő napok egyikén maga Gyöngyösi is említést tett a Wesselényi-féle összeesküvést követő perfolyamban felvett tanúvallomásában.⁴³ A régi-új kutatás szinte egyöntetűen foglal állást abban, hogy Gyöngyösinek semmi szerepe nem volt a patrónusa nevével fémjelzett összeesküvésben.⁴⁴ A történeti ítélet alapja a költő imént említett, 1670. szeptemberi tanúvallomása, mely érthetően tagad bárminemű tevőleges részvételt. A stubnyai gyűlés általa elősorolt résztvevői közül többen Erdélybe menekültek akkorra. Leginkább terhelő vallomást a szintén Erdélybe távozott Fábíán Farkasra, kisebbrészt az ugyanott lévő Wesselényi Pálra és a Lengyelországban élő Wesselényi Lászlóra tett. Vallomásának éle a ténylegesen fogságban lévő Makay Györgyöt érte, akit a költő a jelek szerint nemigen kedvelhetett, és akinek a személye alább még előkerül. Gyöngyösi vallomásából egyúttal kiderül, hogy hallott a körmöci aranyszállítmány elrablásának, valamint Szelephény primás elfogásának tervéről – vagyis saját bevallása szerint két főbenjáró dologról is tudomása volt. Amit elmulasztott a megfelelő időben és helyen feltárni, jelenti – fűzzük hozzá. Pozíciójánál fogva sok mindent látott, sok mindent hallott.⁴⁵ De hogy csupán annyit, amennyit elmondott vallomásában, erősen kétséges.

Az nyilvánvaló, hogy beosztott, még meglehetősen ifjú kamarásként nincs önálló szerepe, nem vesz részt a tanácskozásokon. Am több forráskritikai érv szól amellett, hogy megbízatásaiban, küldetéseiben aktívabb szerepe lehetett, mint amennyi vallomásából kiderül. Az egyik, hogy kitapintható: a murányiak vallomásaikban nemcsak magukat mentik. Szemlélatomást igyekeznek egymásra is minél kevesebb terhelőt mondani. Széchy Mária a különféle, más vallomásokból is tudható tárgyalások, leve-

⁴² 1667. szeptember 22-én írt alá szerződést úrnője nevében. *Uo.*, 231, 1. j.

⁴³ „Dominum fatentem etiam in alio negotio similiter misit in Poloniam, et licet Dominus fatens satis inquirebat, quid ibi Fabianus Farkas fecerit, et in quem finem legatus fuerit”, JANKOVICS József, SZÖRÉNYI László, *Gyöngyösi István vallomása a Wesselényi-perben = Irodalomtörténeti Közlemények*, 120(2016), 80–92, itt: 90; JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 395; PAULER 1876, i. m. II, 162–163. Vö. Badics 1939, i. m. 52–58. A Bágyoni Benedek egri kanonok és Berthóti Gábor előtt tett vallomás helye és időpontja SZABÓ 2018, i. m. 673–674 alapján (a szakirodalomban Eperjes is feltűnik).

⁴⁴ „A régibb dolgokról majdnem legtöbbet beszélt Gyöngyössy István, ki ugyan közvetlenül semmiben sem vett részt, de legalább valamit tudott Wojenskiről [*Széchy Mária lengyel kapcsolatairól*], és tudta elmondani, kik voltak Murányban a nádornál? kik tanakodtak a bánnál ugyancsak ott és Lipcsén? kik voltak jelen a szendrei conventen?” – adta meg az alaphangot PAULER Gyula (1876, i. m. II, 163). További értékelések: JANKOVICS, SZÖRÉNYI 2016, i. m. 82–84. – Elsősorban lengyelországi küldetéseire (!) hivatkozva, ugyanakkor „beavatottságáról” ír RUPP Kornél, *Gyöngyösi István és Listius László = BEÖTHY Zsolt, A magyar irodalom története, I. A legősibb időktől Bessenyei felléptéig*, Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, 1896, 383.

⁴⁵ Az imént már többször idézett vallomás teljes szövege kiadva magyar fordítással együtt: JANKOVICS, SZÖRÉNYI 2016, i. m. 84–92.

lek és instrukciók közelebbi tartalmára éppen sosem emlékszik.⁴⁶ Néhai férje és annak bizalmasa, Iványi Fekete László francia kapcsolatairól pedig igazolhatóan konfabulál, mindent a már halott Vitnyédyre hárítva.⁴⁷ Ugyancsak Széchy Mária szól arról, hogy például az 1666. augusztusi murányi találkozóra Wesselényi „némely törvényes dolgok színe alatt” hívta meg a résztvevőket,⁴⁸ mely mozzanat igazolhatóan végigkíséri a szervezkedés történetét: megyegyűlések, esküvők, nádori oktavák stb. szolgálnak rendre fedőtevékenységül.⁴⁹ Akár a régebbi, akár az újabb irodalomból, a publikált forrásokból tudható, hogy a lengyel kapcsolatok milyen fontos szerepet játszottak a tervezgetésben, úgy a különféle konföderációs elképzelésekben, mint egy Bourbon herceg lengyel királlyá választása, ami jelentősen erősítette volna az összeesküvők stratégiai helyzetét és diplomáciai mozgásterét. Ebben a kontextusban, bár nem kizárható, kevéssé valószínű, hogy Széchy Mária kizárólag birtokügyek intézésére küldte volna Lengyelországba kamarását ekkortájt, miközben ilyen szintű ügyek bonyolítására nyilván akadt alkalmas ember az ottani birtokok tisztviselői között is. A fentebb közölt bécsi levél tartalma inkább afelé mutat, hogy a különféle fontos ügyeket szóban, írásban végző ’camerarius’ fontosabb, bizalmasabb ügyet is intézhetett, melyet azonban vallomásában tagad. Sem magára, sem gazdáira nem vall terhelően.

Mindennél jobban szimbolizálja Gyöngyösi szerepét, annak valódi jellege történészi tettenérésének problematikáját a következő, a kutatás számára eddig nem ismert misszilise. Első látásra valóban csupán szomszédos földesurak ajándékozási gesztusáról van szó 1667. július végén, jöllehet a Kaszavár és Sztrecsény közötti 80 km-es távolság nem annyira nevezhető szomszédságnak. A gyanú árnyéka óhatatlanul feltornyosul, hogy netalán mégsem ilyen egyszerű a helyzet, ha tekintetbe vesszük: a címzett az a Petrőczy István báró, aki 1666-ban Vitnyédvel I. Lipót elfogását tervezte, akinek az 1668-as felkelési tervben Trencsén elfoglalása volt a feladata, majd a tulajdonában álló Kaszavárát pedig (ahol a császárt fogva akarta tartani) 1671 novemberében Esterházy Pál szabályosan megostromolta. Petrőczyre a merénylet terve miatt a pozsonyi ’iudicium delegatum’ különösképpen fente a fogát, de ő már Kaszavár ostroma előtt Erdélybe menekült, a bujdosók egyik vezetője lett, s mint ilyen a Portán is járt követségben segítségért.⁵⁰ A gyanú megfogalmazásán túl adódó feltételezések mindazonáltal az olvasóra bízom, tegye meg őket bátran a levél olvasása után:

⁴⁶ JANKOVICS József, *A „Murányi Venus” – tanúvallomásainak tükrében = Irodalomtörténeti Közlemények*, 119(2015), 399–417, 411. skk. Frissített apparátussal, a tanúvallomások szövege nélkül: Uő, *A történelemalkító nő. Széchy Mária szerepe a Wesselényi-„összeesküvés” felemelkedésében és bukásában = Műhely*, 42(2019), 1, 56–67.

⁴⁷ TUSOR Péter, *Tractatus puncta inter regem Galliae et Ungaros*. *Forráskritikai megjegyzések a Wesselényi-összeesküvés történetéhez*, 2021, s. a. (Századok).

⁴⁸ JANKOVICS 2015, i. m. 413.

⁴⁹ A szervezkedés fontosabb alapirodalmát elősorolja és értékeli: R. VÁRKONYI Ágnes, *A Wesselényi-szervezkedés történetéhez 1664–1671 = Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. Fodor Pál, Pálffy Géza, Tóth István György, Bp., Győr, MTA TKI Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Palatia, 2002, 423–460, 430–436.

⁵⁰ PAULER 1876, i. m. I, 109, 206, 211, 213, 240, II, 91, 98, 183, 188, 233, 427.

„Nagyságodnak alázatossan szolgállok. Az Nagyságod embere ma deutan [!]
2 ora tayban érkezvén ide, az küldött gyümölcseött az Nagyságod nevévell
Aszszonomynak eö Nagyságának Hadnagy Uram eö *kegyelme* itt nem letében
be praesentaltam, mellyet eö Nagysággha igen keduessen vett, az Nagyságod
jo emlekezetivel el költi eö Nagysággha. Ha miben tudvan eö Nagysággha arva
allapottyában szolgálni, ajanlya Nagyságodnak böcsüllettel valo készségétt.
Enis maradok Nagyságodnak Mindenkor alazatos kész szolgálja

Gyöngyössi István m.p.

Sztreczebe [!] 28 Julii 1667. [Kívül:] Spectabili ac magnifico Domino Stephano Petroczy (titulus) Domino Colendissimo [P.H.]⁵¹

Visszatérve a költő vallomására. *Mutatis mutandis* mintha úgy járna el ennek során Gyöngyösi, miként a köztudottan kulcsfigura Lessenyei Nagy Ferenc 1671. október 15-ei összegző beszámolójában. Ő leginkább a már halott Bory Mihályra, Nádasdyra, kisebbrészt Zrínyire, Wesselényire mond terhelő adatokat, és szemlátomást Rottal Jánost igyekszik gyanúba keverni Johann von Hoher osztrák udvari kancellár előtt. Úrnőjére szinte semmit nem vall, saját magát minden módon menti. Tagadja részvételét az 1666. februári stubnyai találkozón, 1666. szeptemberre teszi csak beavatottsága kezdetét, igazán részletesen a már ismert dolgokat tárja fel. Bár beismeri, hogy egy ízben ő öntötte végső formába Wesselényi nádor Grémonville-hez írott rövid levelét, a tartalmára csak nem akar emlékezni.⁵² Mindez egy pillanatra sem jelenti Gyöngyösi és Lessenyei közös nevezőre hozatalát akár a szervezkedésben játszott szerepük, akár morális megítélésük tekintetében – Lessenyei korábbi vallomásai nagyban hozzájárultak Zrínyi és Nádasdy elítéléséhez –, csupán az alkalmazott védekezés párhuzamai szembetűnők.⁵³

Ugyancsak ez a stratégia: a maga, majd úrnője és a murányiak lehetőség szerinti mentése áll Lessenyeinek Lőcsén pár nappal Gyöngyösi után tett vallomása középpontjában. Ekkori magatartásának lényege az elhatárolódás az igazán fő-

⁵¹ S. k. eredetije, a fekete viaszba mártott unikornisos pecséttel: MNL-OL Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (MKA), Archivum familiae Petröczy (E 189), A/1 t., 228. sz. A teljes irat hasonmását és a pecsétfotót lásd online: https://institutumfraknoi.hu/repository/gyongyosi_facsimilia. A pecsétfotó sajnos nem a legjobb minőségű. Az unikornis azonban kivehető rajta, és az is, hogy az 1664-esnél (vö. fentebb, 9. j.) szemlátomást kisebb és más vésetű gyűrűspecétről van szó.

⁵² „Litteras aliquot linearum per dominum palatinum compositas ego descripsi, sed tenoris earundem in conscientia mea, cuius testem Deum advoco, fateor me non recordari, quas statim recepit sua excellentia, et an miserit per Michaëlem Bori ad Graminivillium [!] aut certe easdem retinuerit, scire non possum.” Lessenyei s. k. beszámolója (‘Humillima et genuina expositio infrascriptorum’) a szervezkedésről Johann von Hoher számára, Bécs (‘in Hospitali Caesareo’), 1671. október 15. ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ungarische Akten, Spezialia, Verschwörenakten II (Prozessakten), Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18, különösen fol. 13r. és 14r. Az irat másolatát Fazekas Istvánnak köszönöm.

⁵³ Lessenyei szerepére többek között: BENCZÉDI László, *A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása = Történelmi Szemle*, 17(1974), 596–630, 617–618.

benjáró felségsértéstől. Azt hangoztatta, Zrínyi és Nádasdy mindvégig titkolóztak a murányiak mint potenciális árulók előtt („tanquam personis de proditione secretorum suspectis”). Ugyanakkor a részvételt a lokális szervezkedésben, zendülésben aprólékosan beismerte. Itt egyébként bőségesen sorol neveket, de Gyönösit, látni fogjuk, csupán tisztségénél fogva, érintőlegesen említi.⁵⁴

Két Grémonville-jelentés és a „nádori titkár”

Arra, hogy a költőnek az eddig véltnél nagyobb rálátása lehetett a történésekre, sőt szerepe is tevékenesebb lehetett, más forrástámpontot is találunk, mégpedig a Wesselényi-összeesküvésben játszott szerepe folytán közismert Jaques Brethel de Grémonville lovag ’dépêche’-iben. A bécsi francia rezidens 1666. június derekán azt jelentette Párizsba: magához hívatta Wesselényi Bécsben tartózkodó titkárát, hogy vele is bizalmasan közölje, miszerint mind a nádor, mind családja mennyi előnyre számíthat majd XIV. Lajostól a jövőben. Lépését Grémonville tudatta Vitnyédyvel, nehogy az iránta mutatott bizalmatlanság jeleként értelmezze e megbeszélést.⁵⁵ A francia rezidens egy hónappal később kelt jelentéséből tudható továbbá, hogy a lázadó Balassa Imre ügyében Wesselényi levelét és javaslatait szintén a nádor titkára hozta Bécsbe, majd vitte magával hírül a Titkos Tanács határozatát, mely szabad kezet adott a nádornak a rebellis főúrral szembeni eljárásra.⁵⁶

⁵⁴ A Rottal János ’strictissimum examen’-je keretében Lenczovicz György szepesi örkanonok és kanonoktársa, Bethlenfalvai János által 1670. szeptember 14–17. között Lőcsén lefolytatott kihallgatás jegyzőkönyvének egykorú másolata: Primási Levéltár (PL), Archivum Saeculare (AS), Acta Radicalica, Classis V, n. 57, fol. 1–44 (a fenti rövid idézet fol. 5). A murányiak összebeszélése az alábbi idézetből is kiviláglik, ahol Lessenyei a Széchy Mária és Makay vallomására hivatkozik: „Quid nuntiaverit dominae palatinae, et qualem sui declarationem fecerit praefatus dominus Franciscus Chiaki medio Andreae Szekel et Georgii Makai, apparebit ex relatione eiusdem dominae palatinae et ipsius Georgii Makai” (fol. 17.).

⁵⁵ „J’ay escrit aussy au Sieur Secretaire du Palatin d’Hongrie de venir conferer avec moy, afin de luy expliquer plus confidemment les advantages que Vostre Majesté vouldra faire à la maison et personne de son maistre et à la sienne particuliere. J’en ay donné avis au Vistniedj, afin qu’il n’en prist point de jalousie, car comme c’est l’ame de ce grand project et le plus subtil du parti des Hongrois mescontens, je croy absolument necessaire de le bien mesnager.” Grémonville XIV. Lajoshoz, Bécs, 1666. június 17. BOGISICH 1888, i. m. 70, n. LXXXVI, a jelentés titkosított részében.

⁵⁶ „J’ay mandé par cy devant que le Comte Balassi se defendoit bravement dans son chateau et qu’il avoit escrit assez fierement a l’Empereur, qui a tenu une longue conference sur le contenu de sa lettre et sur quelques propositions que le Palatin avoit envoyé faire pour son accommodement per son secretaire, dans laquelle il avroit esté resolu de renvoyer aussy tost ledit secretaire pour remettre cette affaire entre les mains du Palatin.” Grémonville XIV. Lajoshoz, Bécs, 1666. július 15. BOGISICH 1888, i. m. 72, n. xc, a jelentés nyílt szövegében. Az ügyre: SZABÓ Péter, *Politikai blöff és öngazolás Balassa Imre és Wesselényi Ferenc kapcsolatában = Historia critica, Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből*, szerk.

Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a szóban forgó „titkár” Gyöngyösi István. Róla ugyanis most már biztosan tudjuk, hogy már 1664 elején intézte urai különféle ügyeit a bécsi udvarban: „Én ennek az Labyrinthhoz hasonló dolognak ezideig sem tudhatok ki menekednem ezer tekervényéből... Én nem hadtam semmit hátra Porcia herceghez való folyamodásomban is azon dolog előbb mozdítására, de ott sem lehetett sok sürgetésemre is kétszernél többször accessusom, azért talám hogy egészségtelenkedik. Volt akkor is válaszom, az mint volt, úgy látom hogy corvus corvo non effodit oculos... Itt Anástul Caipháshoz s onnét Pilátushoz igazgatnak...” – idézzük fel modern átírásban a költő ironikus sorait, melyekkel beavat bennünket ügyintézési megpróbáltatásaiba, illetve gyakorlatába.

Nemcsak a császári ’primadó’-hoz bejáratos Wesselényi képviselőjeként, hanem arra is jogosult, hogy a nádor nevében hivatalos kérvényt fogalmazzon, formáljon és nyújtson be, ha a rábízott ügy elintézésének sikere úgy kívánta: „hanem mint hogy ma adtam egy Memorialét ugyan azon Commissarius javallásibul az Kamarára”. Utóbbi tevékenység a professzionális prokurátorok, ágensek sajátja volt. Annak idején Pázmány is meghatalmazást adott római képviselőjének, Cornelio Heinrich Motmannak, hogy ha a hivatali ügymenet úgy kívánja, a nagyszombati egyetemalapítás pápai megerősítése érdekében nevében különféle beadványokat készíthessen.⁵⁷ És ilyen meghatalmazást kap később maga Gyöngyösi, amikor is 1673-ban Andrassy Miklós feleségének birtokügyeit intézi Pozsonyban és Bécsben, a kamarai hatóságoknál.⁵⁸

Az effajta bécsi, udvari ágenskedés ráadásul egyáltalán nem állt távol sem a kamarási, sem pedig a titkári beosztásától. Wesselényi nádor udvaráról és kancelláriájáról csupán töredékes információk állnak rendelkezésre, szerkezetéről analóg módra Batthyány Ádám udvartartásából alkothatunk képet. A tisztikar élén az udvarmester állt, őt követte a komornyik, aki szintén a főember familiárisokhoz tartozott. Utóbbi sokrétű szervezési, felügyeleti feladatokat látott el, beleértve ura iratainak rendezését, és nem meglepő módon például a bécsi ügyintézés is, de inkább vásárlásokat, különféle beszerzéseket. A monográfus Koltai András szerint ez óhatatlanul feltételezte a jó német nyelvtudást. Pályájuk során a komornyik-

Manhercz Orsolya, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2014 (Publicationes Instituti Historici Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, 1), 107–113. – Giulio Spinola nuncius vonatkozó jelentéseinek tartalma nem feltétlenül támasztja alá a tanulmány koncepcióját Balassa és Wesselényi vélelmezett összejátszásáról: VANYÓ Tihamér, *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683*, Pannonhalma, Szt. Gellért Hittudományi Főiskola, 1935 (A Pannonhalmi Főiskola Könyvei, 3), 30, n. 10 és az azt követő vonatkozó *dispacciók* (*ad indicem*). Lásd még ÓVÁRY Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai*, I–III, Bp., MTA Történelmi Bizottsága, 1890–1901, III, különösen 236, n. 1481.

⁵⁷ *Pázmány Péter összegyűjtött levelei*, I–II, kiad. Hanuy Ferenc, Bp., Egyetemi Nyomda, 1910–1911, II, 582–583, n. 954.

⁵⁸ JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 247, n. 110,

kok rendre valamelyik uradalom tisztartóságára léptek elő.⁵⁹ További adat is igazolja a 17. századból, hogy a kamarások munkaköri feladatához szervesen hozzátartozott az ügyintézés uruk számára, mint például Lippay primás esetében, aki szintén Bécsbe küldte e célból komornyikját.⁶⁰

Az udvari rangsorban a komornyikot a számvevő, majd a titkárok követték. Batthyány titkárságán háromféle: latin, magyar és német expedíció működött. A beérkező iratokat felnyitó, a válaszokat fogalmazó, titoktartásra felesketett, időként kicserélődő titkárok fizetése 35–50 forint között mozgott, az alattuk szolgáló írnokoké pedig 15–30 forint között, feladatkörtől és szolgálati időtől függően.⁶¹ Batthyány Ádám udvarában (is) a „secretariusok munkájához hozzátartoztak a gyakori utazgatások is, amelynek során uruk hivatali ügyeit „sollicitálták” az udvarnál vagy az udvari hivataloknál. Ezért némelyikük lóval szolgált, és nem a „deákok”, hanem a „familiárisok” között szerepelt az udvari összeírásokban”.⁶² 1664 nyarán Louis de Souches generálist is titkára képviseli a császárvárosban, többek között informálta ura hadműveleteiről az ott tartózkodó primást is.⁶³

A dunántúli főúr udvari struktúrájának analógiája sok minden megértésében segít bennünket. Először is a költő rangjának és szerepének értelmezésében Wesselényi mellett. Bizalmas, udvari főemberi funkcióról van szó, ahonnan nemhogy tisztartóságra, hanem egyenesen várkapitányságra nyílik előrelépés. Még hozzá a jelentőségében a Murányt követő – de hadászati alaghoz hasonlóan nem túl jelentős – erősség, az 1608. évi 15. tc.-ben a végvárak közé sorolt, Muránytól déli irányban 55 km távolságra fekvő Balogvár élén, ahol Széchy Mária született. Igaz, Gyöngyösi ezt egyfajta száműzetésként élte meg, már amennyiben balogvári híres levele nem pusztán hízelkedő udvarlás Széchy Máriának.⁶⁴

Azt is megérthetjük továbbá, hogy az eddigi kutatás, azaz Jankovics József tapasztalata szerint a Wesselényi-levéltár fennmaradt fogalmazványai közül mi-

⁵⁹ KOLTAI András, *Batthyány Ádám, Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források–Feldolgozások, 14), 344–349.

⁶⁰ „Az vásárlást, mivel az kegyelmed írása Bécsbe nem talált, szintén véghez nem vihettem, hanem az én Comornikomnak meghattam, hogy véghez vigye...” Levele Kapu Klárához, Nagyszombat, 1642. december 16. TUSOR Péter, *„Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyar-nak”, Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665)*, Bp., MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport–Gondolat, 2015 (Collectanea Studiorum et Textuum [CST], I/1), 132–133, n. 128.

⁶¹ KOLTAI 2012, i. m. 349–357.

⁶² *Uo.*, 352.

⁶³ „Zúza uram az Vágon túl Galgócznál sánczollja bé magát, az mint secretariussa beszéli...” Lippay Rottalhoz, Bécs, 1664. július 10. CST I/1, 440–442, n. 441.

⁶⁴ JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 15–17, n. 5. A kinevezést követő familiárisi (zálog) birtokadományokra lásd *uo.*, 236–241, n. 106–108. – Itt jegyzem meg, hogy szövegemben sok mindent máshogyan látok, értékelek és értelmezek, mint a korábbi (akár régebbi, akár újabb) kutatás, ezt azonban csak néhány esetben jelzem.

ért nincsen egy sem, ami a költő kézírását őrizné?⁶⁵ Nem lepődnék meg, ha a nádornak az országos levéltárban, Esztergomban vagy Bécsben, illetve a különféle vidéki, felvidéki archívumokban ránk maradt eredeti missziliseinek, továbbá az általa kiadott oklevelek ellenjegyzéseinek vizsgálata sem jutna lényegében más eredményre.⁶⁶ Gyöngyösi „Kammerherr” beosztása magasabb volt az ilyesfajta „körmölésnél”, ha fogalmaznia is kellett a nádor helyett leveleket, azokat inkább diktálhatta.⁶⁷ Kivéve talán bizonyos alkalmi periódusokat, amikor valamilyen oknál fogva éppenséggel nem állt senki más rendelkezésre a hivatali munka intézésére. Mint tudjuk, olykor Széchy Mária is titkárkodott, pontosabban írnozkodott Wesselényi számára. Ennek azonban elsődlegesen az volt a szerepe, hogy Lippay s. k. leveleit illő módon viszonzózzák. A „kedves secretárius” tehát férje szerepében járt el,⁶⁸ amit a protokolláris szempontokon túl a primás–nádor közötti titoktartás igénye is indokolt.⁶⁹

Gyöngyösi tehát a nádori udvar egyik főembere volt, kamarás, iskolázott, művelt személy, aki fontosabb titkári feladatokat is ellátott, mint például Wesselényi képviselte a bécsi udvarban, ahol ura nevében még beadványokat (‘memoriale’) is készített. A korábbi kutatás, amikor egyszerre említi komornyikként és titkár-

⁶⁵ Vö. JANKOVICS, SZÖRÉNYI 2016, i. m. 80.

⁶⁶ E téren még tapogatózó jellegű kutatásokat is feleslegesnek tartottam végezni, akár a kancelláriai levéltár nádori leveleiben (*Litterae Palatinorum*), akár a primási levéltári misszilisei között, illetve a bécsi *Verschwörenakten* vagy a *Hoffinanz-Ungarn* újabban jól mutatózott sorozataiban. Tudniillik a nagyszabású, immár kerek évtizede lezárt és készre jelentett – fontos és nagyszabású – Wesselényi-levelezésprojekt által megnyíló vizsgálati lehetőségekhez képest csupán részleges megállapításokat tehetnék. Ezért tudatosan megmaradok a problémák felvetésénél, párhuzamok jelzésénél, egyaránt számolva utólagos igazolás, finomítás, netalán cáfolat lehetőségével. Lásd a 2011. július 31-én lezárt K-73087 sz. OTKA-projekt zárójelentését: „A projekt futamideje alatt jelentős mennyiségű, eddig a kora újkori magyar történeti kutatás által kevésbé ismert Wesselényi-levelet tártunk fel. A levelezés különösen két területet foglal magába, közigazgatási leveleket, vármegyékhez, városokhoz írt nádori leveleket, illetve országos méltóságokhoz írt hivatalos, illetve magánleveleket. A több kötetre rúgó Wesselényi-levelezés legfontosabb darabjai: Nádori levelek Lőcse és Sopron városokhoz, Borsod, Győr, Moson, Sopron, Zemplén és Zala vármegyékhez. A politikusokhoz írt levelezéskötetek közül kiemelkedik a Rottal Jánoshoz írt 126 levél (1659–1667), a Csáky Ferenchez, Batthyány Ádámhoz, Lippay Györgyhöz, valamint Pálffy Pálhoz írt levelek digitális feldolgozása is megtörtént, ezeknek az anyagoknak a jegyzetelése jelenleg is zajlik, hamarosan ezek a kötetek is kiadásra kész állapotban lesznek”. <http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&num=73087> (Letöltve: 2021. január 8.)

⁶⁷ Vö. JANKOVICS 2006, i. m. 99.

⁶⁸ *Kegyvelmed* ne fáraszsa magát, édes Palatinus *uram*, az maga írásával, mint az előtt, írásson ezután is az asszonnyal, contentus vagyok vele, ne restellje az jó leányom asszony az írást, fáradgyon őkegyvelme is. Lippay a nádornak, Pozsony, 1659. június 7. CST I/1, 354–355, n. 361.

⁶⁹ „Ezeket csak confidenter írtam igen magának kegyvelmednek, édes palatinus Uram, ne tudgya senki az kedves secretariuson kívül. Wesselényi Lippayhoz, Pozsony, 1659. február 11. CST I/1, 319–320, n. 332. A primás és Széchy Mária, aki kertészét is kölcsönadta a pozsonyi primási kert számára, az utóiratokban közvetlenül is írtak egymásnak, sőt, még össze is különböztek. Vö. *uo.*, n. 339, 343, 345, 346.

ként, nem téved,⁷⁰ de a két tisztség közé nem szabad egyenlőségi jelet tenni. Így válik érthetővé továbbá az is, hogy Grémonville miért nádori titkárnak nevezi a költőt – amennyiben tényleg róla van szó –, és nem nádori kamarásnak. A Balassa Imre-féle rebellió kapcsán végzett udvari ügyintézése tudniillik egyértelműen a titkári feladatkörhöz tartozott. Grémonville egyébiránt például a vele többször tárgyaló Iványi Fekete Lászlót egyszer sem említi tisztként, katonaként, netalán pesti alispánként, hanem mindig abban a szerepkörben, ahogy Bécsben feltűnt: a nádor bizalmasaként (*le confident du Palatin*), illetve annak közeli barátjaként (*un amy intime du Palatin*), végül pedig csak mint „az öreg magyar nemest” (*le vieux gentilhomme hongrois*) írja le.⁷¹

Wesselényi titkársága és protagonistája: Bosnyák Péter

A nádor követlen környezetére vonatkozó információk sok tekintetben még meglehetősen esetlegesek. Eddig még az sem derült ki, hogy a tudvalevőleg nem túl vagyonos Gyöngyösi mikor, hogyan és miért került maga is „konvenciók szolgaként” a nádori udvarba. Az alábbiakban erre is hozzávetőleges választ kaphatunk Bosnyák Péter személyének közelebbi vizsgálatával, aki hosszú éveken keresztül a murányi udvar meghatározó alakja volt. Ő a szakirodalomban sem ismeretlen Wesselényi titkáráként.⁷² A költő részben az ő korábbi feladatait látta el, a bécsi ügyintézésben mindenképpen.

Bosnyák Péter viszonylag tehetős nemesként vállalt állást a nádor mellett. Kassán saját kőháza volt, a közeli Aboson pedig kúriája. 1662. január 8-i testamentumában számottevőbb vagyonról rendelkezett. Katolicizmusa dimenzióit mutatja, hogy lelkivezetője Vanoviczy János pálos szerzetes volt.⁷³ A végrendelet királyi megerősítésében „de Felső-Patak” előnévvel szerepel, ami arra utal, hogy

⁷⁰ ACSÁDY 1885, i. m. 185.

⁷¹ BOGISICH 1888, i. m. 9–60, 62–64. Iványi Fekete László volt füleki alkapitány, pesti alispán, aktuálisan murányi várnagy, leendő jász-kun főkapitányra: SZABÓ András Péter, *A szécsényi sereg-szék jegyzőkönyve, 1656–1661*, Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2010 (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 59), 298–301.

⁷² FAZEKAS István, *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Akadémiai doktori értekezés, Bp., 2018, 149, különösen a 940. j. és 224.

⁷³ A *‘Sabbato proximo post Dominicam Circumcisionis Domini’*, kelt, némileg problémás datálású, és április 6-án királyi megerősítést nyert végrendelet lelőhelye: MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Libri Regii (A 57), vol. 10, fol. 782–784. – Közelebbi jelzet megadása nélkül idéz belőle (például 2000 forintos adományt a nagyszombati pálos papnevelő támogatására) és ismerteti megszületésének körülményeit: GALLA Ferenc, *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században* (CVH I/11), sajtó alá rendezte Fazekas István, Bp., Róma, MTA PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport, Gondolat, 2015, 163–164. A végrehajtásra lásd a pálos Vanoviczy János (és a ferences Gyöngyösi Krizosztom) levelét a nádorhoz, MNL-OL MKA Archivum familiae Wesselényi, A/II, *ord. alph.* – A Kassa és Eperjes között félúton fekvő abosi kúria említése Bosnyák alább idézendő, onnan keltezett levelében. Lásd: 97. j., n. 32.

az 1631-ben nemességet kapott felsőpataki Bosnyák család tagja volt.⁷⁴ Az egykoron nagyszombati jezsuita diák⁷⁵ 1656 tavaszán már bizonyíthatóan Wesselényi szolgálatában állt, titkárként ő ellenjegyezte a nádor egyik oklevelét.⁷⁶ 1658–1659 fordulóján nádori birtokadományban részesült.⁷⁷ Wesselényi minden lehetséges úton igyekezett előmozdítani familiárisa karrierjét, és persze ezzel saját befolyását is növelni. 1659. március 2-án a Szirmay István halálával megürült királyi táblai ülnökséget adományoztatta számára az uralkodóval.⁷⁸ ’Assessor’-ként és a nádor familiárisaként lett tagja a Lubló vára és a tizenhárom város visszaváltásával, illetve a határok kiigazításával és a sérelmek rendezésével foglalkozó országgyűlési bizottságnak (1659. évi 40. tc.), továbbá Lőcsét és Késmárkot a tizenhárom város lakói ellenében kártalanító testületnek (1659. évi 52. tc.). Sőt, Szentgyörgyi Ferenc erdélyi püspök és Szegedy Ferenc esztergomi vikárius társaságában import-export ügyekkel is foglalkoznia kellett (1659. évi 61.

⁷⁴ A Hont vármegyében kihirdetett nemesítő oklevél ugyanakkor nem nevez meg Péter nevű családtagot. MNL-OL MKL Illésy-gyűjtemény (A 130), n. BO238. Vö. BARANYAI Béla, *Somogy vármegye nemes családai* (<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/15.html>). Alább idézendő „gyászjelentésében” is ezzel az előnévvel, a nádori birtokadományban csupán ’*de Patak*’ előnévvel szerepel. Nem világos, hogy ez melyik település lehet, miként az sem, hogyan tett szert vagyonára (vö. alább); minden valószínűség szerint a család hódoltsági eredetű volt, lásd a következő jegyzetet.

⁷⁵ Egy pécsi származású Bosnyák Péter 1629–1633 között tanult Nagyszombatban (princ., gram., synt. 2x; poet.). Egy ízben horvátként, három alkalommal magyarként, illetve nemesként és ignobilisként tüntették fel. FAZEKAS István et al., *Jezsuita gimnáziumok diákjai (17–18. század), A nagyszombati jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1616–1771)*, Bp., 2020, online adatbázis, n. 1971 https://library.hungaricana.hu/hu/view/JezsuitaGimnaziumokDiakjai_2_Nagyszombat. Egy horvát katolikus Bosnyák Péter pedig 1642-ben Győrben poetaként tűnik fel: FAZEKAS István, KÁDÁR Zsófia, KÖKÉNYESI Zsolt, *A győri jezsuita gimnázium diáksága, Anyakönyvi adattár (1630–1773)* I–II, Bp., 2020, n. 1919. Életkor, származás alapján az idősebb, nagyszombati diák lehet azonos a nádori titkárral. – A projekt adatbevitelében az anyakönyvek bejegyzési gyakorlatát követve a tanév „főéve” szerepel, a beiratkozás rendszerint már az előző év novemberében történt. Vö. az útmutató 3. oldalát, ugyanitt találhatóak az évfolyamrövidítések feloldásai: https://library.hungaricana.hu/hu/view/JezsuitaGimnaziumokDiakjai_0_Utmutato/?pg=2&layout=s. Bosnyák Péter iménti nagyszombati 1629–1633-as adata tehát azt jelenti, hogy rendes esetben 1628. novemberben kezdte meg principista tanulmányait, amit 1629. szeptemberig folytatott; a retorikát pedig 1633. szeptemberben fejezte be. Az alább idézendő iskolázottsági adatokat is e szerint az [1628–XI–XII]/1629–1633[–IX]-es modell szerint kell érteni.

⁷⁶ Lásd a Pónik (Pojník) mezővárosnak adott nádori kiváltságok (Libetbánya, 1656. április 4.) királyi megerősítését: MNL-OL MKL Libr. Reg. (A 57), vol. 68, fol. 230–234, 234.

⁷⁷ Murány, 1658. december 22., továbbá 1659. február 13., a királyi megerősítés Pozsonyban, 1659. október 29-én kelt. MNL-OL MKL Libr. Reg. (A 57), vol. 12, fol. 437–440.

⁷⁸ A kinevezés az ilyenkor szokásos formulával történt: „cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem maiestati nostrae propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri egregii Petri Bosnyák, quae ipse sacrae praetitulati dicti regni nostri Hungariae coronae et deinde maiestati nostrae regiae per locorum et temporum varietate fideliter et constanter exhibuit...”. MNL-OL MKL Libr. Reg. (A 57) vol. 12, fol. 176.

tc.). Bosnyák számára a nádor kérésére Lippay primás szerezte meg a királyi táblai tagságot, „méltó egymás érdemes emberit segítenünk” felkiáltással.⁷⁹

Bosnyák 1657 áprilisában Kassán tartózkodott. A nádor levélbeli megbízására ő tájékoztatja a várost III. Ferdinánd haláláról,⁸⁰ számos elintéznivalója között sollicitálja a Wesselényinek járó tartozás megfizetését a Szepesi Kamaránál, tárgyal annak tanácsosaival.⁸¹ A Gyöngyösiéhez hasonlóan „nagyságodnak, mint kegyelmes uramnak alázatos legkisebbik szolgája” formulával szignált levelek egyúttal jelzik a titkár presztízsét is: a kassai polgárok őhöz átfolyamodnak nádori kedvezmények érdekében.⁸² Bosnyák 1659 áprilisában–májusában adatolhatóan ugyanúgy intézte a nádor dolgait Bécsben, mint tette öt év múlva Gyöngyösi.⁸³ Illetve eközben Pozsonyba is át-átrándult, ahol április derekán többek között személyesen szervezte előre Wesselényi programját, találkoztóját a primással.⁸⁴ Május végén ismét Lippaynál járt. Bosnyák az udvarban többek között az 1646 óta zálogjogon birtokolt szendrői vár és uradalom adománylevelét intézte Wesselényi és hitvese számára a korábbi birtokos Szunyogh Gáspár halála után,⁸⁵

⁷⁹ „Ezek után az tövisses dolgok után, mihelyett értettem szegény Szunyogh halálát, mindgyárt Ófelségétől megnyertem kegyelmednek, édes Palatinus uram, az Gömői főispánságot, kit hogy az jó Isten szerencsésé tegyen, szibül kívánom, Bosnyak uramnak is, az kegyelmed kívánsága szerint, az Assessorsagot, megérdemli, elég ember, ha más nem volna is, édes Palatinus uram, nem csak kegyelmednek, de szolgájának is örömet szolgálok servus servorum. Méltó egymás érdemes emberit segítenünk.” Wesselényi Ferencnek, Bécs, 1659. március 12. CST I/1, 326–329, n. 339. Vö. *uo.*, 329–331, n. 341 is.

⁸⁰ Levele Wesselényihez, Kassa, 1657. április 8. PL AS Act. Rad., Classis X, n. 196, 29. cs., 193–196. fol. – Mindhárom levél s. k., bőven szól felső-magyarországi, erdélyi és lengyelországi hírekről, a fejedelemről, nyilván emiatt küldték tovább a primáshoz.

⁸¹ „Én részemről, kegyelmes uram, fogatkozás nem leszen, sollicitálni el nem mulatom, de amint látom fogatkozott állapotját a Camarának, csak Isten tугya, mikor extorquealhatom az nagyságod... fizetését. Látom, kegyelmes uram, magam is, eöreömet kedveskednének nagyságodnak a camaras urak, de nincs miből...” Levele Wesselényihez, Kassa, 1657. április 20. PL AS Act. Rad., Class. X, n. 196, 29. cs., 231–233. fol. (az idézet: fol. 233).

⁸² „Azonban nagyságodat alázatossan kérem, írja meg nekem is szegin szolgájának, mivel biztassam ezeket az embereket, mert mind hozzám folyamodnak, tudakozódván, lehet-e valami reménségek, és miben, eddig amint tudtam, biztattam őket”. Levele Wesselényihez, Kassa, 1657. június 29. PL AS Act. Rad., Class. X, n. 196, 29. cs., 448–449. fol. (az utóirati idézet: fol. 449).

⁸³ „Ma bocsátom el Bécsben Bosnyak uramat, akartam volna, ha ugyan ott talált volna, így is miben tudok, örömet szolgálok.” Lippay Wesselényihez, Pozsony, 1659. március 26. CST I/1, 332–333, n. 343.

⁸⁴ „Bosnyak urammal is őkegyelmével eleget beszéltem az kegyelmeddel való szemben létel felől és alá jöveteléről. Mast is azért kegyelmedhez való igaz jó akaratból és szolgálatra való igyekezetből nem találtunk jobbat, mint ha kegyelmed alá jöhetne ide, az mint az előtt írtam, itt elvégezvén dolgait, úgy menne az hív vízben. Kegyelmed is az kegyelmedében, én is az enimben. P.S. Azon leszek és vagiok, hogy Bosnyak uram is mennél hamarabb vissza térhessen kegyelmedhez, contentum-jával kegyelmednek.” Lippay Wesselényihez, Pozsony, 1659. április 17. CST I/1, 342–343, n. 349.

⁸⁵ „Az én alázatos instantiámra íratott Ófelsége egy szép hant prieflt kegyelmednek, kiben az maga kegyelmességet declarallja kegyelmedhez, és hogy az rossz Balassi embertelenségén meg ne

illetve a „Szunyog-tutorságról” gondoskodott. Más feladatai is voltak, bécsi tárgyalása során tárgyalta Porziával, és mivel bizonytalan volt a „magyar kancellária audienciája”, Rottal János közbenjárását kérte az uralkodónál és másoknál (Auerperg, Schwarzenberg).⁸⁶

Ez a fajta szerep azonban szemlátomást nem elégítette ki ambícióit, és meghatározóan Rottal támogatásával a Ruttkay András 1660. évi halálával megüresedett királyi titkári állásra pályázott. Ennek érdekében nem fogadta el a nádori ítélőmesteri kinevezést, ami Alvinczy Péter elhunyt miatt került napirendre, hiába noszogatta Wesselényi.⁸⁷ Levélbeli utalásai alapján ugyanakkor ’pro tempore’ e protonotáriusi feladatokat is ellátta egészen addig, amíg 1661. július 9-én a pecsétet vissza nem adta Wesselényinek, mely alkalommal a nádori titkári (’Comitis Palatini primarius iuridicus secretarius’)⁸⁸ tisztéről is lemondott Zsolnán.⁸⁹ Mindez nem jelentett konfliktust a náddal, aki nyilván látta mindazon előnyöket, melyeket familiárisa udvarbeli pozíciója nyújtott volna számára. Mindazonáltal a lehető legtovább maga mellett kívánta tartani. Bosnyák a lemondás ellenére is gazdája mellett maradt. Július folyamán követte őt Turócon, Liptón, Szepesen át⁹⁰ egészen Kassáig, illetve Enyickéig. A nádor még itt is biztatgatta, hogy akár csak 2-3 hónapra is, de fogadja el az ítélőmesterséget. A felkérést Bosnyák ön-

induljon kegyelmed, mert az nem ártot semmit kegyelmednek. Több tizednapjánál, hogy Bosnyák uram magánál tartja az én levelemet, kiben includalva van az kegyelmednek szóló. Maga akarja, hiszem, megvinni kegyelmednek. Az Szendreöy donatio is véghez ment, Istennek hála.” Lippay a nádornak, Pozsony, 1659. június 7. CST I/1, 354–355, n. 361. Lásd még *uo.*, 347–348, n. 354; MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 24, fol. 508.

⁸⁶ Bosnyák levelei Rottalhoz, Bécs, 1659. május 24. és június 5. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 1 és 2. sz. (11. d.). Utóbbihoz mellékelve másolatban a nádor Stubnyáról Bosnyákhoz – rendre „édes Bosnyák Uram” megszólításokkal – Bécsbe intézett utasításai (május 22, 24, 27.) Ezeket a már hazainduló Bosnyák Rottal tájékoztatására küldte meg másolatban. A nádor hat lovat akart Porziának ajánlani kedvezéséért, ennek említését viszont a titkár nem javasolta.

⁸⁷ Vanoviczy János Rottalhoz., Nagyszombat, 1661. márc. 7. Értesíti Alvinczy Péter nádori ítélőmester haláláról, „csaknem bizonyos, hogy nem más, hanem Bosnyák Péter Uram megmarad tisztiben, és Orbán István uram secretariusságában”, azért azt kéri Vanoviczy Rottaltól, hogy Bárszony György érseki titkár legyen conservator, vagy ha ő nem, Zili Gáspár. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 432. t., 8. sz. (10. d.).

⁸⁸ Bosnyák saját önmeghatározása. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 7. sz. (11. d.). GALLA ennek nyomán nevezi Wesselényi „első titkáranak és jogtanácsosának” nevezi (i. m., i. h.).

⁸⁹ „Azonban erről is akarám alázatosan tudósítani Nagyságodat, hogy én csupán az Nagyságod szavaiban tévén fundamentumot, tegnapi napon a pecsétet resignáltam az Úrnál, és még ma az maga ítélőmesterének fogja Nagylessenyey Ferencz uramat declaralni és megesküttetni, sőt még az palatinussi secretariusságot is letettem, immár tovább való állapotom Isten kegyelmén áll... Bosnyák Rottalhoz, Zsolna, 1661. július 10. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 21. sz. (11. d.). Lásd megelőző, július 6-ai levelét is, ahol explicite leírja, hogy a nádori ítélőmesterséget a királyi tikársága érdekében nem fogadja el. *Uo.*, 20. sz.

⁹⁰ „Az Úr azt kívánja, hogy mennél tovább lehetnék mellette...” Az útvonat említésével *uo.*, 21. sz.

érzetesen elutasította, mondván, ha egyszer elvállalja a tisztséget, akkor abban meg is marad.⁹¹

Némi bizalmatlanság ugyanakkor rányomta a bélyegét a nádor és immár volt titkára viszonyára. 1661. július 28-ai levelében némi indignációval írta Rottalnak, hogy Wesselényi futárt küldetett Bécsbe, és noha mindig közölte vele, amit az udvarba írt, most nem; mások szolgálatát vette igénybe. Ő maga csak egy, az uralkodóhoz intézett levelet javított, illetve a nádor s. k. is írt Lipótnak, valamint Porziának, de nem tudja, hogy mit. Mindennek a közlése Rottallal viszont bizonyos illojalitás volt Bosnyák részéről a nádor irányában.⁹² Akár a királyi udvari titkárság ügyében hozzá intézett levelei, akár egyéb hossz- és rendszeres tudósításai a felső-magyarországi és erdélyi helyzetről afelé mutatnak, hogy az ambiciózus nádori familiárisnak egy másodlagos lojalitása is kialakult az anyai ágon Thruzó-leszármazott császári titkos tanácsos felé.⁹³ Leveleiben mind sűrűbben emlegetett betegsége azonban végül meggátolta, hogy elfoglalja a bécsi pozícióját,⁹⁴ amire a jelek szerint végül kinevezést nyert. 1662. február 1-jén kelt gyászjelentése ugyanis a királyi tábla „assessora”-ként és udvari magyar titkárként említi.⁹⁵

Arról nincs szó, hogy a királyi titkári ambíciókat tápláló Bosnyák a néminemű bizalmatlanság, illetve kitapintható illojalitása ellenére kegyvesztetté vált volna Wesselényinél. 1661. augusztus elején még követni tervezte a nádori ítélkezési időszakra Zsolnára, és ennek rendelte alá orvosi kúráját.⁹⁶ Sőt az ősz elején tanácsokat adott neki a nádori adminisztráció tervezett átszervezését illetően. Fontos információkat tartalmazó sorait érdemes szó szerint idézni:

⁹¹ Bosnyák Rottalhoz, Enyicke, 1661. július 26. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 24. sz. (11. d.).

⁹² Bosnyák Rottalhoz, Kassa, 1661. július 28. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 25. sz. (11. d.).

⁹³ A titkárság ügyében (1661. februártól) lásd még *uo.*, 13, 18, 19, 27, 32. és 33. sz. (lásd alább a 105. és 107. jegyzeteket is); a különféle hossz- és leginkább Kassáról, majd Abosról írt tudósítások: *uo.*, 5, 6, 9, 10, 12, 14. sz. etc. egészen 1661. szeptember 25-ig, illetve október 1-ig, amikor is már ágyynak esett, és alig tudott pár sort írni. *Uo.*, 34–35. sz.

⁹⁴ Betegsége miatt nem képes már Bécsbe menni, hogy a királyi titkársága ellen irányuló aknamunkát kivédje, ugyanakkor egyelőre nincs ideje hosszabban kúráltani magát, rosszabbodó állapotán egy jezsuita páter segít orvossággal stb. *Uo.*, 27. és 30. sz.

⁹⁵ Bosnyák Péter gyászjelentése (Domianich Ferenc Rottalhoz, Kassa, 1662. febr. 1.) ülnöknek és udvari magyar titkárnak mondja s fivérének nevezi (*Hungarico aulae secretario... fratri meo*), s közli, hogy február 3-án temetik a kassai ferencesekhez. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 688. t., 12. sz. A január 8-ai végrendeletben még csupán *assessorsága* szerepel, elképzelhető, hogy az immár tét nélküli kinevezést időközben kaphatta meg. Alább idézendő (100. j.) *Expositió*jában Lessenyei Nagy Ferenc a hivatatra emeltnek, ám azt halála miatt el nem foglalónak mondja: „ex officio secretariatatus Suae Excellentiae in secretarium Suae Maiestatis Sacratissimae sublimati (sed ante adeptionem officii vita functi)”.

⁹⁶ Bosnyák Rottalhoz, Kassa, 1661. augusztus 6. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 30. sz. (11. d.).

„Palatinus uram Önagysága az Asszonnyal edgyütt nehezen volt e napokban Stubnyán, immár nem tudhatom post 10 huius mint vagyon, még maga kezével nem subscribálhatott köszvény miatt. Kétségben esvén, hogy ez mostani expeditióban immár Ófelsége semmit nem fog parancsolni Önagyságának, egész udvarát és secretariáját reformálni akarja és kevesebbre redigálni kezdte is immár, az kikkel Muránban lakhassék, csak annyit akar hadni. Én disuadeáltam, hogy secretariát ne diminualja, mert a nélkül Palatinusságot nem viselheti.”⁹⁷

Bosnyák ezen sorai rendkívül jelentősek. Arra utalnak, hogy Wesselényi Raimondo Montecuccoli 1661. őszi hadjáratával⁹⁸ kapcsolatos, alkalmi mellőzése által inspirálva, de főleg közismert eladósodottsága okán⁹⁹ 1661 őszén mind titkárságát, mind udvartartását leépítette. Ez nemcsak pillanatnyi ötlet, gyorsan

⁹⁷ Bosnyák Rottalhoz, Abos, 1661. szeptember 17. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 32. sz. (11. d.). – Bosnyák valós információkat közölt, a betegséget illetően ellenőrizhető, 1661. szeptember 7-ei levelében a nádor maga is említi ezt Rottalnak. Levelét nem s. k. írta alá ekkor, hanem „manu secretarii propter infirmitatem”. Wesselényi Rottalhoz, Zólyomlipcse, 1661. szeptember 7. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 27. sz. (12. d.). Néhány nappal később viszont már maga „subscribált”. *Uo.*, n. 28. – A levél a Wesselényi titkárságáról név szerint ismert személyek közül sem Makay György, sem Tenturich István írása, tehát valamelyik írnok-titkáré lehet. Makay és Tenturich írásképeinek azonosítására: MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 671. t., 1–2. sz. (17. d.); illetve ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn, r. Nr. 296, Konv. 1684 Jan., fol. 252–253. (Utóbbi másolatát Fazekas Istvánnak köszönöm.) Makayra és Tenturichra lásd alább. – A tulajdonképpeni titkár(ok) irányítása alatt akár 5–10 írnok is dolgozhatott a nádori *secretarián*, s legalább egy részüknek folyamatosan követnie kellett útjain Wesselényit. Vö. analóg módra: SZABÓ András Péter, *Eszmék a nádori politika szolgálatában, Esterházy Miklós levelei a vármegyéknek (1626–1645) = Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon*, szerk. Kármán Gábor, Zászlaliczky Márton, Budapest, reciti, 2019, 223–284, 239, 38. j.

⁹⁸ MONTECUCCOLI 2019, i. m. 11–33, 15–17.

⁹⁹ Az adósság mértéke a nádor halálakor 284 000 Ft volt. A különféle tételek felsorolásával BENCZÉDI 1974, i. m. 618. A listát kiegészíthetjük a Lippay primásnak visszajáró 6000 Ft-tal. OLÁH Róbert, TUSOR Péter, *Lippay György esztergomi érsek testamentuma (1665) = Lymbus*, 18(2019), 329–348, 336–337. Széchy Mária a maga adósságát 228 645 rajnai forinttra tette, kamatát évi 10 037-re. JANKOVICS 2019, i. m. 58. Az eladósodottságnak a murányi uradalomra eső részletes adatai magától Széchy Máriától: MNL-OL MKA Urbaria et Consciones (E 156) A, fasc. 111, n. 018/b (*Informatio de dominio Murány*). Vö. https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc111_no018_b/. A murányi uradalomra eső tartozások mértéke ezek szerint mintegy 140 000 forint volt, az éves jövedelem pedig 13 000. Érdeemes felidézni Gyöngyösi közismert kijelentését, miszerint „amikor én az szegény megholt palatinus idejében murányi szolga voltam, akkor annak a jószágának jó oeconomiával felment a jövedelme circiter 13 s 15 ezer forintokra; mostani elpusztultabb állapotjában mennyit importálhat, nem tudom, hanem tudom azt, hogy azon jószág sok involutióban és sok onus alatt vagyon; „egy Umra-Lehota nevű falucsán kívül a szegény megholt palatinusné idejében egy hely sem maradt ezen jószágban, amely bizonyos adósságokban egynek is, másnak is nem hipotecáltatott volna úgy, hogy ad dies vitae az Asszony kezénél maradjanak; azután pedig immediate az hipotecariusok apprehendálhassák azokat.” JANKOVICS, NYERGES,

múló szándék volt. Bizonyíték erre, hogy még Bosnyák megüresedett, kulcsfontosságú pozícióját sem töltötték be teljeskörűen. Wesselényi titkárságának vezetését megbízottként a nádori ítélőmester, Lessenyei Nagy Ferenc volt kénytelen idővel ellátni ítélőmesteri feladatai mellett. Erre is csak hosszabb idő elteltével, 1664-ben került sor, szemlátomást szükségmegoldásként.¹⁰⁰ Mi következik ebből? Egészen konkrétan az, hogy 1661 ősze után nincs „tagfelvétel” a nádori udvartartásba és adminisztrációba! Éppen ellenkezőleg: megszorítások, leépítések vannak napirenden. Csak a murányi udvar tagjait kívánta a nádor ekkortól megtartani, „az kikkel Muránban lakhassék, csak annyit akar hadni”. A rendkívül értékes információ ismeretében gyakorlatilag kizárható, hogy Gyöngyösi ezt követően, vagyis 1661 szeptembere után került volna Wesselényi Ferenc és Széchy Mária környezetébe!¹⁰¹

Az összegyűjtött adatokból az is nyilvánvaló, hogy Gyöngyösi és Bosnyák feladatköre részben átfedésben volt egymással. Bosnyák lemondása, illetve halála után funkcióit szétosztották a murányi udvar meglévő tagjai között. A komornyi feladatokról egyébként sem teljesen idegen bécsi ügyintézés ilyen előzmények után hárult a költőre. Ami ugyanakkor a költségek miatt csak a legszükségesebb alkalmakra korlátozódott. Előfordult, hogy Wesselényi a „maga szolgáját”, azaz udvartartásának tagját kifejezetten Rottal János kérésére küldte hozzá kurrens ügyeket tárgyaló hosszas levelével, a kontextusból kikövetkeztethetően Bécsbe – ugyanakkor kérte, hogy az utazási költségek miatt ez ne legyen rendszeres elvárás tőle. E küldetésre egyébiránt 1663 januárjában, kerek egy évvel azelőtt került sor, hogy bizonyíthatón Gyöngyösi járt el hasonló szerepben.¹⁰² Többnyire azonban trombitás futár hozta-vitte a leveleket Bécs és Murány–Zólyomlipcse–Beszterce-

TUSOR 2017, i. m. 83–84, n. 32. Nyilván egy folyamat végpontjáról volt szó, de az előbb idézett adatok azt mutatják, hogy az elzárólogítás jórészt már a nádor alatt végbement.

¹⁰⁰ „Subsecutio est bellum Turcicum in anno 1663, et sic ego me cum consorte et proliis meis Trencsinio recepi ad arcem suae excellentiae Sztréczen vocatam, ubi in anno 1664 petii pro parte aliqua bonorum suorum pecuniam a me... Illa occasione (nulla facta immutatione officii prothonotariatus) substituit me in administratorem officii secretariatus, et incepit post Michaëlem Bori in occurrentibus regni negotiis adhibere, sed Deum testor nihil tunc de intentione alicuius factionis advertere in eo potui.” Lessenyei fentebb már idézett beszámolója (*Humillima et genuina Expositio*) Hohernek, Bécs, 1671. október 15. ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez., Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18, fol. 11.

¹⁰¹ Figyelmesen olvasva a költő sorait a 99. j.-ben, mintha ezek is amellett szólnának, hogy régebb óta volt Wesselényi udvarában, hosszabb időintervallumról beszél, még láthatta a békeévek prosperáló uradalmát.

¹⁰² „Kegyelmes császárunkot s Portia herczeg uramat is éppen csak ez kegyelmednek írt levelemre relegalom, kérvén igen nagy szeretettel és teljes bizodalommal, hívséges szívemet indulattal repreasentalja Öfelsegének. Im az kegyelmed parancsolatjára magam szolgáját küldöttem fel, kérem kegyelmedeket, ne szoktasson arra, mert kevés az költség, akit neki útra adgyak.” Wesselényi Rottalhoz, Zólyomlipcse, 1663. január 12. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 34. sz. (12. d.)

bánya–Stubnya–Sztrecsény–Vágtapolca stb. között, hogy csak a legfontosabbakat említsük a szinte folyton mozgásban lévő nádori udvartartás helyszínei közül.¹⁰³

Bosnyák királyi titkári ambíciójánál, pontosabban annak buktatóinál érdemes még egy pillanatra elidőzni. 1660 novemberében vélhetően emiatt utazott személyesen Bécsbe.¹⁰⁴ Kinevezését Szelephény kancellár gátolhatta. Bosnyák leveleinek egyéb idevágó utalásaiból erre, illetve a kancellárhoz fűződő viszony megoldatlanságára lehet következtetni.¹⁰⁵ Bosnyák halála után a tisztséget szinte azonnal, már 1662. március 5-én betöltötték Orbán Istvánnal,¹⁰⁶ aki szintén erősen ambicionálhatta a posztot.¹⁰⁷ A kancellár ellenkezését nemcsak az indokolta, hogy saját emberét akarta a fontos pozícióba juttatni. Sokkal inkább magyarázza azt mind erősebb ellentéte a nádorral. Számunkra leginkább ezen ellentét megfogalmazásának módja izgalmas. 1661 szeptemberében ugyanis a nádor a következő szavakkal fogalmazta meg Rottal előtt Szelephényről alkotott véleményét:

„Az Spanior ezüst-arany flottái, hallom, hogy szerencsésen megérkezett, ezt kegyelmednek hallomásul írom, de bizonyosabbul írhatom kegyelmednek, az mi Magyar Cancellariank flottája jobban megindult, és immár teljességesen vak Cupidová lett, mondgyák s írják az szerelmesek, minden discretio nélkül

¹⁰³ Lásd például MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 25. sz. (11. d.). Mely sort Se-mőcével, Enyickével, Kassával stb. folytathatjuk. Részletes adatoltsággal lásd SZABÓ 2021, i. m.

¹⁰⁴ Az ugyan nem derül ki, hogy titkára („Ím, jámbor Bosnyákom”) milyen ügyét ajánlotta remediálásra Rottalnak a nádor, záró megjegyzése azonban („ha lehet, ne forogjon Bosnyák uram neve”) mintha annak bécsi ambíciói iránt táplált mérsékelt lelkesedést mutatnának. Wesselényi 1660. nov. 18-ai levele Rottalhoz. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 19. sz. (12. d.). Vö. *uo.*, 20. sz. is.

¹⁰⁵ Már a nádori titkárságról való lemondásakor így írt: „ha osztán két szék között a földön kell maradnom, adgyon Isten előtt számot, aki oka leszen abbéli koporsóimig való gyalázatomnak és betegségnek...”. Később már-már reményt veszített: „Soha gyermekségmentől fogvást nagyobb boldonságot nem cselekedtem, mint immár most megért koromban, hogy becsületes, hasznosb és nyugodalmassabb tisztelet el bocsátván, olyant vállaltam magamra, aki ilyen egészségtelen állapotban rövid üdö alatt koporsómban viszen, sőt még abban sem vagyok bizonyos, s könnyen két szék között a földön maradhatok nagy gyalázatomban...” Bosnyák Rottalhoz, Zsolna, 1661. július 10. és Abos, szeptember 17. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 21. és 32. sz. (11. d.). Vö. a 93. j.-ben idézett forrásokat is.

¹⁰⁶ Szelephény ellenérdekeltségének említésével vö. FAZEKAS 2018, i. m, i. h.

¹⁰⁷ 1661. szeptember 23-án arról számolt be Abosról Rottalnak, hogy a (Lőcséről hozatott) doktor már két hete mellette van, de állapota nem javul, ugyanakkor csak „kis száraz betegség” van rajta, írni még tud, ha nem tudna, nem lehetne királyi titkár, de inkább lenne az másé, csak meggyógyuljon végre, „Isten előtt ad számot róla, legyen övé a secretariusság”, aki azt kívánja, ne tudjon írni – itt utal egyértelműen riválisára. Arról is szól, hogy ha meggyógyul, és nem lesz udvari magyar titkár, nem marad „pad alatt”: a nádor szolgálata nyilván nyitva állhatott előtte. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 33. sz. (11. d.). Búcsúzzunk el egyik utolsó, némileg „gyöngyösis” megszólalásával Gyöngyösi kollégájától: „Az én egészségem állapotja most is úgy van, mint annak a vén asszonynak dolga, az ki a magas grádicról le esett volna.” Abos, 1661. szeptember 25. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 34. sz. (11. d.)

vakon bánik az Cupido szerelmével, vakon bánik, bizony vakon az Cancellaria velünk, mert nemesi szabadságunk szántalan sok condalt articulusink, ki-nek kegyelmes királyink és mostani királunk erős hittel tett pecsétetes fogadása mind semmi, Cupido, de Cupido pecuniae süllyeszti, rontja nemesi szabadságunkat, s minnyájunkat ezennel öszve gázol...”¹⁰⁸

Komoly irodalomtudósokra kell bíznom annak eldöntését, hogy vajon készülhetett-e a *Murányi Vénus* évekig? A költemény előszavából nekem úgy tűnik, hogy igen. Továbbá, hogy vajon tarthatott-e belőle a költő felolvasásokat a megjelenés előtt, netalán Wesselényi imént idézett indulatos-gúnyos hasonlatait inspirálhatta-e egy ilyen alkalom? (A költeményben Cupido 24-szer tűnik fel, először rögtön a 7. strófában.)¹⁰⁹

Gyöngyösi többi murányi kollégája

A főúri udvari analógiák segítségével láthattuk, hogy a költő murányi pozíciójához alapértelmezésben hozzátartozott urának képviselte egy-egy adott, általában fontosabb ügyben. 1664. januári misszilise alapján adathozható, hogy valóban végzett ilyen munkát a nádor számára, méghozzá éppen a császárvárosban. E premisszák mind az ő személyét valószínűsítik Grémonville bécsi tárgyalópartnereként. Érdekes azonban ellenpróbaként azt is alaposan megvizsgálni, hogy a jelen ismeretek szerint kik jöhetnek még szóba Wesselényi udvartartásából, akiket XIV. Lajos követe szintén 'Secrétaire du Palatin'-nak nevezhetett 'dépêche'-iben.

'Primarius secretarius' kollégája, részben elődje, Bosnyák Péter pályája, viszonyai és feladatai nemcsak kontrasztálják Gyöngyösiét. Azt is megmutatják, hogy a nádor mellé került költő további karrierje hogyan alakulhatott volna „békeidőben”, valamint ha Wesselényi nem hal meg viszonylag fiatalon, 61/62 évesen: a balogi kapitányság és a gömöri alispánság helyett az országos közigazgatás, illetve bírósági szervezet felé léphetett volna tovább. Akkor is képet alkothatunk az imaginárius pályáivról, illetve akkor is talán, ha tényleg megmarad pusztán lokális ügyek intézésénél, és olyan „Amtsecretarius”-ként működik kamarássága mellett, mint az a Tenturich István, aki Wesselényi haláláig dolgozott a nádori kancellárián.

¹⁰⁸ Wesselényi Rottalhoz, Stubnya, 1661. szeptember 12. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 28. sz. (12. d.) (már s. k. aláírással). Lásd még ÓVÁRY 1890–1901, i. m. III, 201, n. 1255 és 236, n. 1481.

¹⁰⁹ Bár szemléltetést téves kontextusban, de Badics Ferenc szintén valószínűsíti részletek előzetes felolvasását a költeményből. BADICS 1908, i. m. 211. – Semmiképpen sem gondolom viszont azt, hogy Wesselényi ízes, expresszív stílusa mögött általában Gyöngyösit kellene keresni. Erre már korábban helyesen rávilágított: SZABÓ 2019, i. m. 225 (és már J. Újváry Zsuzsanna, *uo.*, 6. j.).

Tenturich a fentebb említett, 1661. szeptemberi leépítési program miatt – ami nyilvánvalóan létszámstopot is jelentett – valószínűleg már ekkor az adminisztráció tagja volt. Mint Wesselényi nádor oklevelének ellenjegyzője 1662 novemberében tűnik fel először adatszerűen. Ő a jelek szerint csupán a ’primarius secretarius’ szorosabb hivatali feladatait vehette át Bosnyák halála után. Kihallgatására annak ellenére sem került sor az 1670–1671-es vizsgálatok során, hogy 1667 nyarától Nádasdy Ferenc titkára lett egészen az országbíró letartóztatásáig.¹¹⁰ Szemléltatást a nádori apparátusban szerzett tapasztalatainak köszönhetően, illetve annak értelemszerű leépítése miatt került át az új helytartó mellé. Ami közvetetten azt bizonyítja, hogy a murányi udvarban megmaradó költő pozíciója önálánál jóval biztosabb, és mint ilyen, nyilván régebbi is volt.

Ki is volt Tenturich István, Gyöngyösi horvát származású katolikus kollégája? Zalában, 1625 körül született, 1641–1643 között a győri jezsuitáknál tanult,¹¹¹ 1648–1650 között a nagyszombati egyetemre iratkozott be.¹¹² 1657-ben mint a királyi tábla jegyzője tűnik elő, de már ugyanebben az évben nádori szolgálatban (is) állhat, hiszen már ekkor (majd 1660-ban és 1663-ban) kisebb nádori birtokadományt nyert. Tenturich közrendi származású, 1659-ben nyert nemességet, és csak 1664-ben, mintegy 40 évesen nősült. A pozsonyi postamester fiatal, 1695-ben még újra férjhez menő özvegyét vette el. Pályáját Wesselényi szolgálatát követően Nádasdy Ferenc titkáráként folytatta, majd 1673-ban a királyi kancelláriára kerül: regisztrátor, pecsétőr és levéltáros lett, 1679-ben esélyes volt a királyi titkári tisztre, ezt végül Szelepcshény protekciója nyomán Maholányi János nyerte el. Tenturich végül csak 1690-ben lett az udvari magyar kancellária titkára és referendáriusa, valamint pályája csúcán, 1693-ban, nem sokkal halála előtt királyi tanácsosságot és báróságot kapott.¹¹³ Kezdeti szerényebb anyagi hátterére utal, hogy Bécsben hivatali szálláson volt kénytelen lakni, később viszont Rajkán kúriája volt, és jelentősebb pénzvagyron maradt utána. Nem teljesen olyan szürke, számító hivatalnok, mint amilyennek pályája mutatja, 1688-ban vélhetően esti italozás nyomán a királyi titkos pecsétet elhagyta, újat kellett csináltatni.¹¹⁴

Tenturich a jelek szerint valóban az a típusú beosztott tisztviselő volt, akinek semmiféle különleges küldetéséről nem tudunk, s akit teljesen kihagytak, illetve kívül tudott maradni a szervezkedésen. Ami azért is nagyon érdekes, mert 1667. júliusban annak az országbírói ítélőmesternek előlépő s mint ilyen Eperjesre köl-

¹¹⁰ Részletekben gazdag biogramja és számos éleadata: FAZEKAS 2018, i. m. 353–355 és 43, 47, 67–68, 71, 108, 163, 165–166 és 167–168, valamint FEDERMAYER 2018, i. m. 226–227 és 228 (legfontosabb, hiteles adata királyi táblai alkalmazása 1657-ből.)

¹¹¹ FAZEKAS, KÁDÁR, KÖKÉNYESI 2020, i. m. n. 1826 (gram. 2x, synt.).

¹¹² ZSOLDOS Attila, *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701. A nagyszombati egyetem anyakönyve 1635–1701*, Bp., ELTE, 1990 (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből, 11), 56, 60, 65.

¹¹³ FAZEKAS 2018, i. m. 353–355 és különösen 67–68.

¹¹⁴ *Uo.*, 168–169.

tőző Szenthe Bálintnak a pozícióját foglalta el,¹¹⁵ aki az összeesküvés egyik kulcsalakja volt Nádasdy részéről, és akinek karrierje leginkább szorgos „tényfeltárásainak” köszönhetően¹¹⁶ nem bicsaklott meg. Szenthe 1672-ben Szelephény hivatali helyettese a helytartóságban, 1681-ben alnádor lett, melyet 1699. évi haláláig viselt. A nemesített nyitrai városbíró fia 1643–1649 között tanult a nagyszombati jezsuita gimnáziumban, és 1688-ban Tenturichhoz hasonlóan báróságot nyert.¹¹⁷

Szentéhez hasonlóan részletes beismeréseinek és a „principálisaim parancsára tettem” mentségének köszönheti, hogy ha a központi hivatalviselésből ki is esett, pályáját barsi alispánként fejezhette be a már ismerős Lessenyei Nagy Ferenc nádori ítélőmester (‘prothonotarius’). A Bosnyák Péter feladatköreiben Gyöngyösivel és Tenturichcsal együtt feltűnő magyar nemes 1641–1647 között a nagyszombati jezsuita gimnáziumban tanult,¹¹⁸ és 1647-ben a bölcsészkarra is beiratkozott ugyanott.¹¹⁹ A nádori bírósági okleveleket rendre ő jegyezte ellen, ezért a szakirodalomban is feltűnik Wesselényi titkáráként.¹²⁰ Saját elmondása szerint bár 1664 óta volt ‘administrator secretarius’, előfordult, hogy olykor két-három hónapig sem tudta, mit írtak, adtak ki a titkárságon, ítélkezési ügyei kötötték le. Egyházi kapcsolatai miatt a nádor nem bízott igazán benne, és csak 1666 szeptemberében lett beavatva a szervezkedésbe Bory Mihály ajánlására. Előtte a jogi ügyletek kivételével saját elmondása alapján semmiféle titkos ügyletbe nem vonták be („ad nulla secreta consilia adhibitus”).¹²¹ Ismeretsege Boryval régi keletű lehetett, hiszen egy időben kezdték meg tanulmányaikat, és négy tanéven keresztül, 1644-ig iskolatársak voltak a nagyszombati jezsuita gimnáziumban.¹²²

Kizárható, hogy a nádori adminisztrációból ismert személyek közül Lessenyei bécsi prokurátorkodást, ágenskedést végzett volna. Ítélezési feladatai, az ezzel

¹¹⁵ Szenthe az 1667. április elején a Szepesi Kamara tanácsosává kinevezett Cserney Pál helyére lépett elő. FAZEKAS 2018, i. m. 354, 3168. j.

¹¹⁶ Vö. PAULER 1876, i. m. I, 96–98 s II, 165–166 és helyenként; BENCZÉDI 1974, i. m. 601, 614, 616–617.

¹¹⁷ TOMA Katalin, *Egy császári látogatás utóélete. I. Lipót Pottendorfban = Fons*, 9(2002), 1–3, 345–358, 345, 1. j.; FEDERMAYER 2018, i. m. 226 és 227.

¹¹⁸ FAZEKAS et al. 2020, i. m. n. 4800 (princ., gramm., synt. 2x, poet. 2x, rhet.). A matrikulákban végig a „Nagylessenyei” különféle variánsai találhatók, miként több más eredeti forrásban.

¹¹⁹ ZSOLDOS 1990, i. m. 55.

¹²⁰ MAKSAY Ferenc, *Magyar Kamara Archivuma. Repertórium*, Bp., 1975 (Levéltári leltárak, 63), 187.

¹²¹ „Et quia dominus palatinus suspectum me habebat, ideo neque volebat mihi credere (licet administrator fuerim secretarius, sed per duos et tres quoque menses, quid scribatur aut expediatur in secretaria, ignoravi, deditus causis meis iuridicis, et me totum impendens circa officium prothonotariatus), propter cointelligentiam, quam cum ecclesiasticis et religiosis colebam...” Lessenyei beszámolója Hohernek, Bécs, 1671. október 15. ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez., Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18, fol. 13r.

¹²² Bory 1641-ben grammatikusként kezdett (a folytatás: 1642 synt., 1643. poet., 1644 rhet.) FAZEKAS et al. 2020, i. m. n. 4781.

járó lekööttség kizárni látszik efféle alkalmazását. Utazásait a szervezkedés időszakból gondosan elősorolja Johann von Hochernek, ezek – a kortársak által is jól ellenőrizhető – állításai mind korrelálnak a szakirodalom megállapításaival, illetve kiegészítik azt. Nem hallgatja el, hogy ő utazott Nádasdyhoz 1666. júniusban, hogy ott volt a kassai, beszercebányai, eperjesi gyűléseken stb. Bécsi útról három alkalommal tesz említést: 1664. november–decemberben, ahol Bory Mihály oldalán ő egyeztetett Lippay primással az uralkodóhoz intézendő felterjesztés megfogalmazásáról; 1666 decemberében I. Lipót esküvőjekor a nádor kíséretében járt ott, végül 1669. január elején, amikor Széchy Mária megbízásából Bécsbe vitte és megmutatta Rottalnak a szervezkedés murányi iratait, ahol egyúttal úrnője 30 ezer forintos igényét is sürgette.¹²³ Társadalmi állását mutatja, hogy korábban barsi alispán volt, sőt e tisztségét 1664-ig megtartotta, 1658-ban már perszonális ítélmester.¹²⁴ Wesselényi protonotáriusa 1660-tól lesz a vele baráti viszonyban álló Bosnyák Péter invitálására,¹²⁵ Alvinczy Péter utódként.¹²⁶ 1664-ben mindazonáltal ő is részt vett a védekezés szervezésében, Bajmócon vármegyei csapatokat szemlézett, Nógrádtól pénzt vett át.¹²⁷ A nádor halála utána Széchy Mária murányi prefektusa (jószákgormányzója).¹²⁸

Utolsóként, nagyon röviden, a költő vallomása kapcsán már szintén előkerült Makay Györgyöt kell megemlíteni. Bosnyákhhoz, Lessenyeihez és Tenturichhoz hasonlóan ő is a jezsuitáknál tanult, 1635/36-ban váradi nemes magyarként poézist végzett Nagyszombatban,¹²⁹ sőt 1639-ben filozófiai ’baccalaureatus’-ságot szerzett ugyanott.¹³⁰ Őröla ismeretes, hogy Murányban letartóztatták Széchy Máriával együtt, hiába írta róla 1670. augusztus elején úrnője, hogy „titkárom és con-

¹²³ Lessenyei Johann von Hocherhez, Bécs, 1671. október 15. ÖStA HHStA Ung. Akt., Spezialia, Verschwörenakten II (Prozessakten), Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18, különösen fol. 12r. 14r. 16r.

¹²⁴ Lessenyei a szakirodalom szerint 1630 körül született, tanulmányai alapján azonban inkább 1625 körül. 1655-től barsi jegyző, 1657-től alispán, 1659-ben és 1662-ben országgyűlési követ is. BOTKA Tivadar, *Lessenyei Nagy Ferenc és a tálljai tartománygyűlés = Századok*, 3(1869), 73–84, 73–76. Személynői ítélmesterségére adatok 1658-ból és 1659-ből: (A 57), vol. 12, fol. 185–189.

¹²⁵ ÖStA HHStA Ung. Akt., Spezialia, Verschwörenakten II (Prozessakten), Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18, különösen fol. 11r.

¹²⁶ Alvinczy Péter nádori ítélmester 1660 nyarán még élőként szerepel egy Balassa Imre elleni kiadványban, az ezt említő oltalomlevél (I. Lipót Pozsonyban, 1662. július 1.). MNL-OL MKL Libr. Reg. (A 57), vol. 10, fol. 822–824. Lessenyei nádori protonotáriusi működésére *uo.*, vol. 13, fol. 453–457 (1661. december 15.); vol. 19, fol. 27–29 (Pozsony, 1666. április 9.); *uo.*, vol. 13, fol. 450–453 (1667. január 19.).

¹²⁷ 1664. május elején és július végén. NAGY Iván, *Királyi, nádori és némely más nevezetes levelek Nógrádhoz (1663–1666) = Magyar Történelmi Tár*, 10(1861), 111–202.

¹²⁸ ACSÁDY 1885, i. m. 162; RÁTH Károly, *Adatok Lessenyei Nagy Ferencz életiratahoz = Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*, 2(1862), 151–157, 155–156.

¹²⁹ FAZEKAS et al. 2020, i. m. n. 3542.

¹³⁰ BOGNÁR Krisztina, KISS József Mihály, VARGA Júlia, *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777*, Bp., 2002, 127, n. 71.

ventios szolgám; semmi bűnben sem érzi magát részesnek”.¹³¹ Mintegy két évtizeddel lehetett idősebb a költőnél. Wesselényi régi familiárisa, 1655 decemberében már megbízást kap birtokosztály intézésére a Homonnaiakkal, 1661–1662-ben sorra nyeri el a szokásos familiáris birtokadományokat a nádortól, 1663-ból birtokba vezetéséről is van adat.¹³² 1661 nyarán Bosnyák Péter említi nevét titkári munkával összefüggésben.¹³³ Náadori titkárkodásának említése 1667. január végéről is ismert.¹³⁴ Róla ugyanakkor azt is tudjuk, hogy Gyöngyösit követően szintén intéz ügyeket Bécsben, de nem a nádor, hanem özvegye számára. 1667. május elején Széchy Mária vele küldi vissza az „aranybárányt”, néhai férje aranygyapjas jelvényét a rend statútumainak megfelelően. Pottendorfba betérve Nádasdytól kellett megérdeklődnie ezzel kapcsolatos pontos udvari teendőit. Ez nem arra utal, hogy – a költővel ellentétben – járatos lett volna a bécsi bürokrácia útvesztőiben, az udvari protokoll rejtelmeiben.¹³⁵ Vélhetően ezután szegődhetett el Csáky Ferenc kassai főkapitány titkárának. Makay e tisztségét maga Gyöngyösi említi valomlásában, csupa olyan történetet említve, ami 1670 első felére vonatkoztatható.¹³⁶ Csáky Lengyelországba távozta után tért csak vissza Murányba. Makay György az utókorral sem kedvelteti meg magát korábbi ura, Csáky Ferenc ellen tett feljelentésével, őt vádolta ugyanis bebörtönzése miatt.¹³⁷

¹³¹ PAULER 1876, i. m. II, 124, 130, 132–134.

¹³² MAKAY Dezső, *A Csanád nemzetség Waffa és Bogyoszló vonala (Második közlemény)* = *Turul*, 1896, 2, 75–85, 79.

¹³³ Bosnyák Rottalhoz, Kassa, 1661. július 28. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., 25. sz. (11. d.). A fentebb már idézett levélben Bosnyák egész pontosan arról tájékoztatta Rottalt, hogy a nádor a maga kezével írt, illetve *mások* kezeivel íratott Bécsbe, az uralkodónak pedig Makay („Makay”) Györggyel, ezt a levelet korrektúrázta ő.

¹³⁴ ACSÁDY 1885, i. m. 162, 2. j. (valóban téves datálással PAULER 1876, i. m. I, 81). Sajnos dátum nélküli feljegyzés titkári munkavégzéséről: „Makaj Uram, kérem eztet fordítsa meg deákra, de ne éljen abreviaciókkal, mivel magam akarom leírnom; igen szép legibilter írja.” A nádor utasítását az uralkodóhoz intézett levele fogalmazványán közli: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„A hazaszeretnek és a haza veszedelmének megjelenítése Wesselényi Ferenc leveleiben” = A politika műfajai a régi magyar irodalomban*, ReBaKucs-konferencia, Gyula, 2005. május 25–28., előadás kézírata (online: <http://iti.mta.hu/Gyula/TANULMANYOK>), 5, 30. j.

¹³⁵ „Makai uramtól az aranybárányt felküldöttem, kérem Kigyelemedet, igazgassa abban is, úgy tudhassa rendesen véghez vinni. Meghagytam ő Kigyelmének, hogy Kigyelmedhez menjen elsőben is Podendorfra” ACSÁDY 1885, i. m. 238, 1. j.

¹³⁶ „...paulo ante fuerat Secretarius Domini Francisci Csaki”. JANKOVICS, SZÖRÉNYI 2016, i. m. 84–92, 90; vö. BARTA M. János, Csáky István (1635–1699) gróf pályaképe országbírói kinevezéséig, Bp., ELTE Diss., 2018, 71–72 is.

¹³⁷ PAULER 1876, i. m. II, 164. Makay a börtönben gutatütést kapott. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 671. t., 1. sz. (12. d.). – Csáky Ferenc szolgálatából Széchy Máriaéba való visszatéréseinek tényére és körülményeire: ÖSTA HHStA Ung. Akt., Spez., Fasc. 323. Konv. A, fol. 60–61, különösen fol. 61v („rursus ad servitium dominae meae gratiosissimae me recepi”). Vö. BENCZÉDI László, *Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttere = Századok*, 109(1975), 509–550, 511–514 (a forrás lelőhelyének közlése 513, 11. j.; másolatát Oross Andrásnak köszönöm).

„Sieur Secrétaire du Palatin d’Hongrie”: Gyöngyösi István?

Szögezzük le: teljes(ebb) bizonyosságot – ha egyáltalán – egy módszeres, a kézírásokat is analizáló és rendszerező vizsgálat hozhat majd Wesselényi kancelláriájának, udvarának felépítéséről és működéséről, ami jelen célokat és lehetőségeimet messze meghaladja.¹³⁸ A Wesselényi udvarának hivatali működéséről rendelkezésre álló adatok mindazonáltal azt mutatják, hogy bár a nádortól korántsem állt távol a különféle szükséghelyzetek által diktált improvizáció, az alapvető kompetenciakörök meg voltak határozva, és kitapinthatók különféle reszortmegosztások. Az eddigi tapasztalatok alapján a fennmaradt források ugyanakkor nem nagyon segítik az ilyen irányú vizsgálatokat. Például, mint fentebb láthattuk, a bécsi forrásokban a nádor hadfogadási igyekezete jól dokumentált 1664 elejéről, Gyöngyösi ügyintézői szerepe mégsem derül ki belőlük. Ugyanígy nem említi kamarása bécsi küldetését Wesselényi 1664. január 21-én Rottalhoz írt levelében, ahol 11 pontban foglalja össze a toborzás részleteit, teendőit. Kéri a gróft, hogy tárja mindezt az uralkodó elé, egyúttal kifogásolja, hogy még nem kapott választ I. Lipótól ez irányú kéréseire. Bár vitathatatlanul a Bécsben ügyködő költő a hírforrása ekkor, egy szót sem ejt Gyöngyösi szerepéről.¹³⁹ Emlékszünk, egy évvel korábban, 1663 januárjában sem említi azon „maga szolgálja” nevét, akit Rottal kérésére küldött hozzá, Bory által előkészített, fontosabb ügyeket taglaló levelével.¹⁴⁰

A különféle feladatkörök szemrevételezése alapján nem tűnik valószínűnek, hogy a nádor képviseletében Bécsben egy adott időszakban rendre többen is eljárak volna. Több érv is kínálkozik ez ellen: a hivatalok, az ügyrend, a beadandó iratok elkészítése: mind-mind speciális szaktudást és tapasztalatot igényelt. Nem is beszélve a személyes kapcsolatokról: az eligazodásban, információszerzésben nyilván sokat segített, ha a nádor képviselője személyesen ismeri a tisztviselőket a beosztott koncipistáktól, raciocinátoroktól és kontrascibáktól kezdve a konzi-liáriusokig, sőt a hivatalok élén álló arisztokratákig, mint például a császári és királyi főhadbiztosig bezárólag. Az sem mellékes szempont, hogy az ő számukra is ismerős arcnak kellett lennie a nádor bécsi hivatalokba bejáratos képviselőjének. Rendre más-más küldött feltűnédezése kevésbé lett volna hatékony. Nem is

¹³⁸ Ennek elvégezhetőségét a már említett OTKA-projekt eredményei fogják biztosítani: „A források modern feldolgozását nemcsak a hagyományos forráskritikai módszerekkel, hanem a digitális hozzáférhetőséggel (CD-Rom, internet) is szeretnénk biztosítani. A kutatási program olyan nagy terjedelmű forrásgyűjtemény (cca. 800 dokumentum) feltárását és kiadását tervezi megvalósítani, amely a magyar forrásfeltáró hagyományokat a modern forrásfeltáró és feldolgozó technikával egyesíti.” Vö. fentebb 66. j. Az alkalmazandó módszertanra: Andreas KRAUS, *Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII.: Verzeichnis der Minutanten und ihrer Minuten = Archivum Historiae Pontificiae*, 33(1995), 117–167.

¹³⁹ A Zólyomlipcse melletti Lucsatinból (Lucató) írt levele épp egy napon kelt Gyöngyösiével. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 47. sz. (12. d.).

¹⁴⁰ Wesselényi Rottalhoz, Zólyomlipcse, 1663. január 12. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 34. sz. (12. d.). Idézve fentebb, 102. j.

szólva továbbá arról, hogy akár a Hadbiztosságnál és a Haditanácsnál, akár az Udvari Kamaránál német nyelvtudás nélkül nem igazán lehetett boldogulni, mely tudással nem biztos, hogy mindenki rendelkezett a nádor környezetében, a már felsorolt egyéb kívánalmak mellett. A jelek szerint a Bécsben eljáró Gyöngyösi birtokában lehetett a német nyelv ismeretének.¹⁴¹ Aligha valószínű, hogy Hohenlohe főhadkommisszárral magyarul vagy Cicero nyelvén csevegett volna.¹⁴²

Továbbá szinte biztosra vehetjük, hogy a nádornak (és így a magyar rendeknek) a rutin ügyekre van bejártatott sollicitátora, prokurátora az udvarnál, akit Wesselényinek nem kellett a császárvárosban tartania, az ottani magyar kolónia, hivatalnokság tagjai közül is megbízhatta.¹⁴³ Külön küldöttet fajsúlyosabb, sürgetőbb ügyekben küldött, úgy, ahogy a diplomáciában is szokás volt a korszakban: az állandó követet rendkívüli követ, sőt követek támogatják vagy helyettesítik egy-egy fontosabb probléma megoldásában.¹⁴⁴ Mely ügyek ha nem ritkán adódtak is, oly gyakorisággal talán mégsem, hogy rendre több emberre kellett volna

¹⁴¹ Láthattuk korábban, a bécsi ügyintézés és a német nyelvtudás kívánalma Batthyány Ádám komornijkánál is feltételezték egymást. Vö. fentebb, az 59. j.-nél.

¹⁴² Következésképpen a Martin Léderernek írt, részben boreladásról szóló, német nyelvű levél (Sárospatak, 1696. február 16.) valóban inkább a költőé lehet, mint ungi névrokonáé. Utóbbinak kevesebb lehetősége nyílt a német nyelv elsajátítására. Gyöngyösi monoki és bekecsi szőlőbirtokára lásd Andrassy Miklós káptalani bevallását (1684. augusztus 26.). JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 252–259, n. 115 (256).

¹⁴³ Nehezen feltételezhető, hogy Wesselényi nem követte volna rendszeresen az udvari fejleményeket, és mindig csak mások alkalmi közléseire hagyatkozott volna, kiváltképpen amikor az udvari magyar kancelláriáról sem számíthatott tudósításokra a kancellárral növekvő feszültségek miatt. A következő adat például inkább tűnik rendszeres hírszolgálat termékének, mintsem alkalmi küldött beszámolójának: „Tegnap jüttek Becz felől ifjú híreim, s mi: 1. A personalissagot Őfölsége az én commendationra nézve is kigyelmessen Holgi uramnak conferálta...” (továbbá Zichy Péter Bécsbe érkezett; a zalai főispánságért Batthyány Pál „pénzzel forgolódik”; ugyanazt Nádasdy Ferenc is ambicionálja stb.). Wesselényi Rottalhoz, Teplice (Vágtapolca), 1665. január 23. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 73. sz. (12. d.). – A bécsi magyar udvari ágensek témaköre gyakorlatilag feldolgozatlan. Adatok leginkább a 18. századtól kezdve ismertek, az ex-jezsuita Adami Mihály, Keresztúry József, az 1776-os *Ephemerides Vindobonensis* kiadója stb. láttak el ilyen feladatot. Az 1790-es évektől hivatali anyaguk is ismert. MNL-OL 1526 utáni gyűjtemény, Bécsi császári és királyi udvari ágensek iratai 1790–1844 (R 6). Vö. DÁVID Zoltán, IVÁNYI Emma, KOMÁTHY Miklós, *Gyűjtemények* Bp., MOL, 1956 (Levéltári alaplétárak I. Országos Levéltár, 10), 59.

¹⁴⁴ Szemléletes példa 1631/1632-ből, hogy Paolo Savelli állandó császári követet három rendkívüli követ támogatta a svéd támadás elleni segítség kérésében a Habsburgok számára: Federico Savelli, Pázmány Péter, majd Ernst Adalbert von Harrach, és *vice versa* bécsi nunciust Girolamo Grimaldi rendkívüli nunciatúrája (vö. CVH II/6, *passim*). 1644/1645-ben, ugyancsak a svéd előretörés, illetve I. Rákóczi György támadása miatt Federico Savelli *ambasciatore ordinario* segélykéréseit Walter von Leslie és Jakusith György missziója segítette. TUSOR Péter, *Jakusith György római követjárása 1644–45-ben, A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcra = Hadtörténelmi Közlemények*, 113(2000), 237–268.

bízni őket. Láthattuk: kifejezett elvárás is volt, hogy Wesselényi a maga emberét küldje fel, anyagi okokból azonban a nádor igyekezett ezt a legszükségesebb esetekre korlátozni.¹⁴⁵

Bécs irányában két személyt tudunk eddig azonosítani a nádor udvarából: a főbenjáró esetekben Bory Mihályt. Róla hamarosan szó lesz még. Az egyéb fajsúlyos ügyintézésben pedig Gyöngyösit. A költő soraiban az tükröződik vissza, hogy nem először kap ilyen megbízást, ironikus megjegyzései inkább az ügytípus sajátosságának szólnak, semmint rácsodálkozás lenne a császári bürokrácia bonyolultságára és lomhaságára. Mindent egybevetve, a „nádori titkár úr”, a „*Sieur Secrétaire du Palatin d’Hongrie*” Bécsben ismert, alkalmanként visszatérő figura volt, akit még az – 1664 őszétől Bécsben tartózkodó – francia rezidens is számon tartott a jelek szerint. Bécsi tartózkodását felhasználta arra, hogy az ő révén is erősítse szükség esetére Wesselényi francia orientációját. Vagyis egy bonyolult, disszimulációktól sem mentes játszmába igyekezett a „*Sieur Secrétaire*”-t bevonni.¹⁴⁶

Grémonville jelentéseiből az is nyilvánvaló, hogy az 1666 júniusban, majd egy hónap múlva Bécsben intézkedő „nádori titkár” ugyanaz a személy. A többi ismert titkár közül Lessenyeit kizárhatjuk, aligha merte volna elhallgatni Hoher előtt tett, fentebb már többször idézett beszámolójában,¹⁴⁷ hogy 1666 nyarán kétszer is járt a császárvárosban, kiváltképp, hogy titkos tanácsi határozattal tért onnan vissza. Szinte kizárt, hogy a nádori ítélőmesteri feladatai mellett ezt neki kellett volna végeznie. Tenturichra nincs adat, hogy bármiféle küldetést bíztak volna rá, kiváltképpen az udvarban. Karaktere, horvát származása és későbbi pályafutása is bárminemű beavatottság ellen szól, a titkos dolgokról nem tudó hivatalnok képe az ő esetében reálisnak mondható. A régi familiáris Makay különféle fontos megbízatásai dacára az önálló bécsi ügyintézés terén gyakorlatlannak tűnik, s 1666-ban már mintegy ötvenéves. Aligha valószínű, hogy a Titkos Tanácsnál intézkedett, illetőleg gyors egymásutánjában kétszer is megfordult volna 1666. június–július folyamán a császárvárosban, ami a nála jócskán fiatalabb, ekkortájt 29 év körüli Gyöngyösiről sokkal inkább elképzelhető. A murányi udvar ismert szereplői közül még az első számú familiáris, udvari főember Bory Mihály jöhetne szóba. Ő az összeesküvés lelke, valóban ló-fut mindenhová a nádor képviselőjében. Későbbi panasza szerint Wesselényi „fekve is küldözte Bécsbe”.¹⁴⁸ Bory nem túlzott, az igazán komoly ügyeket ő intézte az udvarban

¹⁴⁵ Vö. fentebb 102. j.

¹⁴⁶ Vö. TUSOR 2021, i. m.

¹⁴⁷ ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez., Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18.

¹⁴⁸ Kétségtől a par excellence titkár, Makay György a legvalószínűbb, sőt egyetlen reális alternatívája Gyöngyösinek a „*Sieur Secrétaire du Palatin*” azonosításában. Korábban kimutathatóan eljárt Wesselényi más ügyeinek intézésében is, nem csak homonnai küldetéséről tudunk. Lásd Wesselényi leveleit a prímáshoz, Szendrő, 1654. augusztus 27. („megérkezvén Makai uram...”); Zólyom, 1657. szeptember 21. („Makai György uramat, főember szolgálmat...”). SZABÓ 2021, i. m. n. 1437 és 6241. – Rottal Jánoshoz fogságából intézett két kérvényéből úgy tűnik, a Titkos Tanács

(is). Nádori főtárgyalói szerepe Wesselényi és Rottal levelezéséből jól adatható. „Becsületes szolgálmat, praefektusomat, nemzetes Bory Mihály uramat bizonyos dolgokban küldöttem kegyelmedhez, édes fiam uram, szóval izentem általa...” – írta például Pozsonyból, 1661. május 26-án.¹⁴⁹ Elképzelhető, hogy mivel katonaként ő készítette elő a Balassi Imre elleni hadműveletet, ő is szerzett rá engedélyt az udvarban. Az egyedüli, de annál jelentősebb bökkenő övele, hogy Korpona főkapitányát¹⁵⁰ a francia követ miért nevezte volna nádori titkárnak?¹⁵¹

Mindaddig, amíg újabb adat, adatok nem cáfolják meg – ez persze nem zárható ki – azon egyszerű szillogizmus alapján, hogy Gyöngyösi kamarásként titkári feladatokat is ellátott a nádor mellett, és a fentebb közölt levele alapján bizonyíthatóan intézte Wesselényi ügyeit Bécsben az udvarnál, 1666 nyarán Grémonville – aki jól tudott latinul és olaszul – pedig titokban tárgyalt Bécsben a 'Secrétaire du Palatin'-nel, jó okkal feltételezhetjük, hogy Gyöngyösi sokkalta többet tudott a szervezkedésről, sőt annak titkos francia kapcsolatairól, mint amit vallomásaiban állított. Egyébiránt magasabb képzettségével kéz a kézben járó nádori belső

befolyásos tagjához szintén lehetett korábbi kapcsolat. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 671. t., 1-2 sz. (12. d.). Mégsem őt valószínűsítem első helyen, hanem Gyöngyösit, néhány további szempont a fentiek mellett: 1) Arról, hogy Makay önálló küldetésben intézte volna gazdája ügyeit az udvarban, 1667 előtt nincs adat, a költőről viszont van. 2) A francia kapcsolat kiváltképpen kényes és titkos volt, nem valószínű, hogy ennek ismeretében Makayt „elengedték volna” Csáky Ferenc szolgálatába. A fentebb elősorolt további érvek közül külön kiemelem még azt, hogy 1666. június/júliusban kétszer járt a 'Sieur Secrétaire' a viszonylag távoli Bécsben, még hozzá Divény ostroma kapcsán sürgető jelleggel, van tehát egyfajta futár-jellege is az egyúttal érdemibb, nemcsak iratközvetítő udvari ügyintézésnek. Ez nem a „főember szolgálta”, idősebb Makay reszortja ekkoriban, hanem kifejezetten és bizonyíthatóan a nála jóval fiatalabb Gyöngyösi. – 1666. június-júliusában éppen olyan sűrű időszak lehetett Gyöngyösi számára bécsi viszonylatban, mint 1664 januárja, illetve 1663 eleje. Nagyon meglepő lenne, ha valamikor kiderülne, hogy az ekkoriban a Lajtán túl megforduló „magam szolgálja” nem a költő, hanem másvalaki volt a nádori udvartartás tagjai közül. Vö. fentebb 102. j. – Gyöngyösi revideált életkorára lásd a 30. j.-et.

¹⁴⁹ MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 24. sz. (12. d.). Lásd még *uo.*, 34. 38–39. 67. 68. sz. – Bory panasztát a nádorra lásd Rottalhoz 1667. május 20-én írt levelében. Említi BENCZÉDI 1974, i. m. 620.

¹⁵⁰ 1665. március 9-én lett kinevezve. Erre és Wesselényi 1666. február 21-ei pátensére, melyel megbízza a Balassi elleni *operatio* irányításával: MATUNÁK Mihály, *Korpona várkapitányai*, Korpona, Joerges Nyomda, 1901, 46–52.

¹⁵¹ Bory egyszer sincsen nevesítve Grémonville jelentéseiben. Széchy Márián, Vitnyédyn, Iványi Feketén és a „nádor titkárnak” kívül senki más nem tűnik fel bennük Wesselényi környezetéből. Leszámítva persze egy futárt, aki a nádornak a lengyel királyhoz írt válaszáat tudatta a francia követtel a neuburgi herceg lengyel királlyá választásával kapcsolatban. Utóbbi fejlemény a magyar szervezkedés külpolitikai hátterét is új dimenzióba helyezte volna: „Le Palatin d’Hongrie m’a depesché par un exprez la response, qu’il fait a la lettre que luy avoit escrite la Reyne de Pologne”. Grémonville XIV. Lajoshoz, Bécs, 1667. január 27. BOGISICH 1888, i. m. 85–86, n. cx. – 1666. decemberben vélhetően Bory kézbesíti a nádor és Nádasdy iratait a követnek, Grémonville azonban utalásszinten sem tesz említést személyéről. *Uo.*, BOGISICH 1888, i. m. 78–79 (n. ciii); valamint fentebb 52. j. (Less. vall.).

szolgálat, kamarási beosztása ezt önmagában is erősen valószínűsíti, hiszen ezáltal személye elkülönült a fogalmazványokat gyártó, iratokat szakadatlan másoló titkároktól/írnokoktól. A tudásával, beosztásával párosuló aktivitás azonban valóban nem önjogú, hanem alárendelt és diszkrét szerep. Emiatt és katolikus volta miatt kerülheti el a jelentősebb retorziókat, tudjuk, Balogvár környékén kicsiny birtoka („kevés jószágocskán”) is megmaradt az 1670–1671-es konfiskálások után.¹⁵² Az áruló – Széchy Máriával Gyöngyösihez hasonlóan hírbe hozott – nádori ítélőmester sorsának párhuzamba állítása a költőével ugyan méltatlan, de mégsem hagyható figyelmen kívül, hogy a murányi udvar tagjai közül még a főkolompos Lessenyei Nagy Ferenc is elkerülte a vagyonek kobzást, sőt Bars vármegye alispánjaként közéleti pályafutását szintén folytathatta.

Vajon miért maradt Gyöngyösi Széchy Máriával annak pozsonyi és bécsi fogása, „internálása” idején? Azt tudni lehet, hogy maga nincs a murányi foglyok között, akiket Otto Ferdinand von Volkra helyben hallgatott ki,¹⁵³ őt pedig Lőcsére idézték meg, ahol szeptember 9. körül tett vallomást.¹⁵⁴ A vizsgálatok következő körét az augusztusi kapituláció óta mindvégig fogságban maradó úrnője nem tudta kikerülni. A már októberben megszületett titkos tanácsi határozat alapján 1670 decemberében szekvesztrálták minden ingó és ingatlan javát, és e hónap végén vádoltként perbe idézték.¹⁵⁵ Az 1671. március 9-ére szóló idézésre 60 lovas őrizete alatt érkezett meg Pozsonyba, ahol szintén fogságban maradt. Újabb vallomásának köszönhetően nem kerül a ’iudicium delegatum’ elé, majd júniusban embereivel együtt Bécsbe vitték.¹⁵⁶ Pozsonyban és Bécsben Gyöngyösi is vele van. Ami biztos: amíg úrnője „dolga teljes végben” nem ment, addig ő sem távozhatót mellőle Bécsből, még 1671 decemberében, az őrizet feloldása után sem, ezt tőle magától tudjuk.¹⁵⁷ Ha önként csatlakozott volna úrnőjéhez, ahogyan Acsády Ignác és őutána még sokan írják,¹⁵⁸ ez nyilván nem így történik! Úgy tű-

¹⁵² Leginkább az elhíresült Babaluska falucska, melyet később Andrássy Miklós kedvéért (és vélhetően birtokai koncentrációja végett) adott el. JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 20–24, n. 7 (24) és 252–259, n. 115 (254).

¹⁵³ PAULER 1876, i. m. II, 164. ssk, 132–134.

¹⁵⁴ Vö. fentebb 43. j. Lásd PAULER 1876, i. m. II, 305–306 is.

¹⁵⁵ PAULER 1876, i. m. II, 203–205 és 232–233. – Murány kapitulációjára és az azt követő fejleményekre lásd még ACSÁDY 1885, i. m. 245–253.

¹⁵⁶ PAULER 1876, i. m. II, 259–260 és 406–408; ACSÁDY 1885, i. m. 252–256. Jegyezzük meg, bár talán felesleges, hogy mind Pauler, mind Acsády, amikor a költő ’de facto’ bebörtönzéséről ír, az nem a költő Gyöngyösi-re vonatkozik. – Pozsonyi vallomásának kiadása: vö. fentebb, 46. j. – Széchy Mária Pozsonyba érkezéséről, majd június 14-ére kitűzött Bécsbe indulásáról lásd még Rottal leveleit I. Lipóthoz, Pozsony, 1671. február 27. és június 13. ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez. (Verschwörenakt.), Fasc. 323. Konv. D, fol. 58–59 és Fasc. 324. Konv. A., fol. 80–81.

¹⁵⁷ JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 18–19, n. 6.

¹⁵⁸ ACSÁDY 1885, i. m. 185–186 és vö. a már idézett biográfiai irodalmat. Pauler ezzel ellentétben még így ír erről: „Széchy Mária, kit június elején cselédjeivel – köztük volt Gyöngyösi István is, a költő – felvittek Bécsbe, és egy vendéglőben fogva tartottak. Senkinek sem volt szabad hozzájönni...”. PAULER 1876, i. m. II, 406.

nik, az 1670. szeptemberi lőcsei kihallgatás az ő esetében sem jelentett teljes és végleges felmentést. Sorsa belső familiárisként a vizsgálati szakaszban is együtt halad Széchy Máriaéval. Mozgásában mindazonáltal kevésbé korlátozott, 1671. május derekán úrnője őt küldi Bécsbe Johann Paul Hoher udvari kancellárhoz, hogy Rottal János után öneki is elpanaszolja helyzetét, és segítségét kérje kiszabadulásában, lefoglalt javai visszaszerzésében.¹⁵⁹ Gyöngyösi jövője ugyanúgy az úrnője és az udvar között létrejött megegyezéstől függött, mint végső soron Lessenyei Nagy Ferencé is. Utóbbira a költő az utókorral ellentétben¹⁶⁰ egyáltalán nem tekintett páriaként, sőt jogi szaktudását Andrássy Miklós figyelmébe ajánlotta 1674. májusban.¹⁶¹ Úgy tűnik, személyes kapcsolatuk jó lehetett. Lessenyei ugyan rá vallott, de csak egy, a kortársak előtt nyilvánvalóan ismert dologban, és mindössze tisztségénél fogva említi.¹⁶²

Lássuk hát, mi is történt! Már a pozitivista szakirodalom hozza azt az adatot, hogy 1670. augusztus elején balogvári kapitánnyként – Murány mellett ez volt Széchy Mária másik hadászatiilag valamelyest értékelhető vára – Gyöngyösi parancsot kapott az ellenállás szervezésére, katonák fogadására.¹⁶³ Ez bizony végképp nem passzív szerep a rendi szervezkedésben.¹⁶⁴ A volt nádori ítélőmester saját szerepét sem elhallgatva részletezte vallomásaiban a védelmi előkészületeket. Elmondása szerint mihelyst Széchy Mária értesült arról, hogy a füleki és

¹⁵⁹ Széchy Máriaának a költő küldetését említő, 1671. május 17-ei levelét ACSÁDY 1885, i. m. 255, 2. j. „bécsi titkos levéltár” megjelöléssel hozza, közelebbi jelzet nélkül. Az iratot azonban egyelőre nem találtam. A Rottalhoz írt levél (Pozsony, 1671. április 23.) lelőhelye: ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez. (Verschwörenakt.), Fasc. 323. Konv. D, fol. 156–157. Vö., NAGY 1897, i. m. 438 is.

¹⁶⁰ Lásd mindenekelőtt PAULER jellemzését (1876, i. m. I, 75–77).

¹⁶¹ „...akarnám, ha Lessenei Nagy Ferenc uramnak is írna egynéhány szóval, hogy ha miben ő kegyelméhez recurrálnak a kegyelmed dolgaiban, lenne segítséggel, mert amely rendetlennek látom én a jószág állapotját, afféle emberek nélkül nehéz leszen jó rendben venni az osztályt; ökegyelme sok ideig lévén ítélőmester s tudván az olyan dolgoknak rendit, szolgálhat” JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 36–43, n. 12 (41).

¹⁶² Korábban sem látszik elhatárolódni tőle, sem pedig a szintén „bűnbánó” Szenthe Bálinttól: „azminthogy ha Nagy Ferenc uramnak megadták mindennemű javait, megadják Őnagyságának is... Írtam ennek előtte Nagy Ferenc, Nagy Mihály, Szenthe Bálint és Baloghi Gáspár uram dolgaiban, nem kétlem, vette kegyelmed leveletem.” JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 18–19, n. 6. Széchy végül nem kapta vissza birtokait.

¹⁶³ PAULER 1876, i. m. II, 124.

¹⁶⁴ PAULER monográfiája (1876, i. m. I, 305–306) azt viszont tévesen állítja, hogy a költő az úrnője követeként részt vett az 1670. január 24-ei kassai gyűlésen, melyet az udvar előzetesen betiltott. Közlése Thaly Kálmánra megy vissza, aki az adatot téves összefüggésben közli és interpretálja, valójában a hevesi helyettes alispán és nem a költő Gyöngyösi és társai fogságukból Szelepcsényi primáshoz intézett kérelmének jegyzeteként (JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 393–394). Vö. THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez I. A bujdosók és Thököly kora (1670–1700)*. Toldalék: XVI. levél Gyöngyösi Istvántól (1663–1703), Pest, Athenaeum, 1872, 305–306. Arra, hogy itt a „hevesi” Gyöngyösiről van szó, lásd SZEDERKÉNYI Nándor, *Heves vármegyének története Eger vára elestétől visszavételéig, 1596–1687* (Heves vármegye története, 3), Eger, Érseki Lyceum Nyomda, 1891, 96; SZABÓ 2010, i. m. 314.

szendrői végvárok katonasága megkezdte a murányi és balogi javak megszállását, pénzt adott katonák toborzására, két tisztet küldött Zólyomlipcsére, a szabad préda lehetőségét is felajánlva, sőt ezüstneműjét is pénzzé akarta tenni. A balogvári kapitánynak, vagyis Gyöngyösinek maga Lessenyei adott hasonló utasítást: „a balogi kapitánynak is meglett hagyva általam gyalogosok hasonló toborzása”. A parancsot azonban hamarosan, „a következő vagy a harmadik napon”, visszavonták. Murány védelmére ugyanakkor nemeseket és katonákat gyűjtöttek a várba, majd elrendelték, hogy a „rustici” az utakat vágják be, alkalomadtán pedig támadják oldalba az ostromlókat.¹⁶⁵ Továbbá a hódolt falvak képviselőit Egerbe küldték, hogy védelmet kérjenek, amennyiben német katonaság menne rájuk,¹⁶⁶ illetve fontolóra vették, hogy a parasztsággal megtámadtadják a csapatok után vonuló tűzértséget.¹⁶⁷

Engedjük el itt a történetet, ami főbb vonalaiban különben is ismert Pauler elbeszéléséből.¹⁶⁸ Mindazonáltal érdemes volt nálánál alaposabban elidőzni a részleteknél, hiszen kiderül, hogy Gyöngyösi legkevesebb 2-3 napig tevékeny részese volt a védekezés szervezésének a Szendrő irányából bevonuló Habsburg-katonasággal szemben. Előjárói utasításának engedelmeskedett ugyan, de nyilván lehetősége nyílt volna Szendrőre menni és ezzel kinyilvánítani hűségét az uralkodó iránt. Nem tette, és ez elégségesen magyarázza sorsának alakulását, gyakorlatilag internálását úrnője mellett. Gyöngyösi hasonló bajba kerülhetett ekkor, mint majd fog, amiért Andrássy Miklós és Gömör vármegye követeként járt Thökölynél, illetve a fejdelem uralma alá került Krasznahorkán maradt: a Szepesi Kamara nem törődve a vármegye közbenjárásával, azonmód elrendelte

¹⁶⁵ „Quare et potissimum ubi domina palatinissa subintellexisset praesidiarios Fülekienses et Szendereövienses invasuros bona Muraniensia et Balogiensia, ibidemque quarteria sua posituros, aliquot centenos equites ita et pedites pro defensiva sua et bonorum suorum se conducturam suasu quoque meo resolvebat, sicut per fratrem meum Michaelem Nagy Lesseney in hunc finem certam aliquam pecuniam toties fatis Stephano Szobonia et altero Stephano Achay pro conductione militum assignandam Lipcham trasmiserat, destinatis quoque duobus decurionibus ... pro conducendis peditibus, cum oblatione liberae praediae, sed et capitaneo Balogiensi per me similis peditum conductio iniuncta erat. Et ut tanto melius eadem domina palatinissa defensionis suae prospicere possit, totam suam argentariam in pecuniam convertere statuerat, sicut iam res erat etiam in procinctu. Nihilominus mutatis ex certis relationibus sequenti vel tertia die consiliis haec omnia revocavimus, defensionis nihilominus arcis providebamus, notatos vel aliquo modo suspectos et hincinde latitantes nobiles et milites in arcem pro subsidio inducendos quaerebamus, erga rusticos ad obstructionem viarum proprio motu resolutos permisisse nos habebamus, alios vero ut in casu oppugnationis arcis a latere ex sylvis impetant, et distraherent militem Germanum studio disponebamus.” PL AS Act. Rad., Classis V, n. 57, fol. 31–32.

¹⁶⁶ „Subditos Turcis tributarios instruabamus, quatenus per se incessanter adeant Turcas Agrienses...” *Uo.*, fol. 32.

¹⁶⁷ „...utrum esset consultum concitare rusticos praeficiendo illis aliquos duces ad invadendam ex montibus artilleriam suae maiestatis, quae castra sequebatur”. *Uo.*

¹⁶⁸ PAULER 1876, i. m. II, 124–125.

csekélyke javai árestálását.¹⁶⁹ A nyílt, de gyorsan abbahagyott 1670. nyári zendülésben való részvétele mellett a kortársak is nyilván vélelmeztek róla még ezt-azt, hogy Bécsbe, Lengyelországba járó nádori, nádornéi kamarásként vajon mire lehetett rálátása. Olyan viszonyok között, amikor még az esztergomi érsek, egyéb-iránt a Habsburg-berendezkedés megkerülhetetlen hazai exponense szintén gyanúba került,¹⁷⁰ sőt Hocher kancellár még titkos tanácsos kollégája, Rottal János ellen is nyomoztatott,¹⁷¹ nyilván a költő sem volt mentes különféle feltételezések-től, és ez a gyanú túlmehetett azon, mint amit tanúkénti beidézése mutat számunkra.

Gyöngyösi nyilván nem lehetett híján a jól forgatott érveknek ekkori védekezésében. Láthattuk, ügyesen taktikázott lőcsei vallatásakor, 1670 szeptemberében. Egészen biztos, hogy nem ez volt az egyetlen alkalom, amikor magyaráznia kellett bizonyítványát. Ilyen irányú készségeiről javai 1685-ös, említett konfiskálása kapcsán alkothatunk képet, ahol az ellene tételesen megfogalmazott vádak, miszerint követségben ('ablegatione') Thökölyhez utazott, illetve Krasznahorkán ténylegesen Ófelsége ellenségei között maradt, és velük kapcsolatot ápolt („idem actu in Krasznahorka inter suae maiestatis sacratissimae hostes resideret, consortia cum iisdem foveret”), hosszasan és találékonyan fejtegeti ellenérveit az uralkodó érdekében párhuzamosan végzett szolgálataival, illetve hozakodik elő a követjárás úgymond kényszerű jellegével („mely alól eleget ügykeztem is megmenekednem, de annak semmi úttal nem lehetett szerit tennem...”).¹⁷² Egy sem

¹⁶⁹ A Kamara szigorú hangvételű utasítása Kassa, 1685. május 30.: JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 262, n. 117. Gyöngyösi három nappal korábban kelt hosszas védekezését (*uo.*, 80–82, n. 31.) a jelek szerint nem fogadták el, és a zár alá vétel valóban végbemehetett. Az elrendelés név szerint történt, miközben a csetneki járás „rebellisei” ellen már nyolc nappal korábban intézkedtek. A lefoglalás mindazonáltal nem tarthatott sokáig, 1686. július 27/29-én Gyöngyösi már tízedügyben levelezik a Kamarával. *Uo.*, 85–86, n. 33 és 263, n. 118. A kapcsolatra Thökölyvel kontextusba helyezve és további adatokkal, illetve a költő május 27-ei levelének előközlésével: JANKOVICS József, *Adalékok Gyöngyösi István és Thököly Imre kapcsolatához = A Stollwerk, Stoll Béla 80. születésnapjára*, szerk. Ács Pál, Székely Júlia, Bp., Balassi, 2008, 40–43.

¹⁷⁰ Nem is teljesen alap nélkül, vö. TUSOR Péter, *Szelepcshény György és a „Wesselényi-összeesküvés” (Egy nunciusi jelentés forrásértéke)*, 2021, s. a. (*Levéltári Közlemények*).

¹⁷¹ Mint már utaltam rá, Lessenyei 1671. októberi bécsi beszámolója alapvetően Rottal szerepére van kihegyezve. ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez., Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18. „Tractabat dominus Rottal etiam cum domino Teleki in secreta audientia, sed quid et de qua re concluderit, certe scire non potui...” – állította többek között (fol. 17r).

¹⁷² Lásd az ímént a 169. j-ben idézett forrásokat és tanulmányt. Gyöngyösinek több lehetett a rovasán, mint amit levelében bevall, illetve nem véletlenül menti magát hosszasan. Gömör vármegye ugyanis rajta kívül Jánoki László és Zabreczky László mellett is közbenjár, és a költővel ellentétben utóbbi megmenekült a konfiskálástól (vö. i. m., 262, 2. j.), és csupán figyelmeztetést kapott. A Kamara levele 1685. május 28-án a vármegyéhez, JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 260–261, n. 116. is. – A Kamara itt említi Gyöngyösi levelét is követségéről, ami csak az előző napi levél lehet (n. 31.), a konfiskáló rendeletet tehát már védekezése ismeretében hozták meg, hiába kérte a költő a maga ironikus módján legalább halasztását: „Ha arra érdemes leszek, hogy confiscáltassék, jövőendőben is végben vitetheti az Nagyságod és Kegyelmetek...” (82).

nem elkötelezett, a száműzetést is vállaló „kuruc”, egy sem nem császárpárti, „labanc”, hanem a mindenkori hatalmi realitásokhoz igazodni tudó, pontosabban kényszerülő magyar rendi/nemzeti attitűd bontakozik ki egyre inkább szemünk előtt magatartásában.

A szemügyre vett adatok és interpretációik afelé mutatnak, hogy a radvánci, füleki ’alter egói’-ról leválasztott költő Gyöngyösi maga is tevékenyebb részese lehetett a mintegy 350 évvel ezelőtti eseményeknek, mint eddig gondolni lehetett. Pedig lehetett volna gondolni, fűzzük hozzá zárásképpen, és kissé bizzar tudománytörténeti csattanóként, hiszen nemcsak a francia követ jelentései voltak publikálva már 1888 óta, hanem Gyöngyösi fentebb betűhíven közölt, a vizsgálat kiindulópontjaként szolgáló 1664. január 21-ei levele is. A költőnek a 19. századi közvélemény előtt jószerével töretlen nemesi, nemzeti romantikus nimbusza okán az autográf kéziratot bemutatták az 1879. évi székesfehérvári országos kiállításon. Kevés kora újkori forrás dicsekedhet hasonló figyelemmel. Még abban az évben megjelent nyomtatásban¹⁷³ – hogy azután másfél évszázados Csipkerózsika-álomba merüljön.

Epilógus

Gyöngyösi István és a híres-hírhedt Grémonville lovag jelen forrásviszonyok között vélelmezhető, sőt valószínűsíthető bécsi találkozója izgalmas történeti momentum. A költő egyéb adatok mentén körüljárt szerepét a Wesselényi-összeesküvés – mondjuk így – „bonyolításában” nemcsak új megvilágításba helyezi, hanem rögvest a nemzetközi diplomácia dimenziói közé illeszti, ha csupán egy pillanatra is. Kevésbé tűnik izgalmasnak, de a biográfia szempontjából ugyanúgy fontos eredmény a költő elhelyezése a murányi udvarban. Továbbá annak az ügyintézői, alkalmi bécsi ágensi, prokuratori szerepnek a feltárása, amit Gyöngyösi a nádor számára ellátott, és mely szerep egyúttal segít értelmezni, konkretizálni a *Murányi Vénus* írásának körülményeiről általa írtakat.

A Wesselényi Ferenc szolgálatában szerzett tudását és tapasztalatait, kapcsolati tőkéjét később Andrassy Miklós szolgálatában is hasznosította, mind a pozsonyi kamara mellett, mind ismételten Bécsben:

¹⁷³ KÁROLY János, *Oklevelek gróf Nádasdy Ferencz nádasd-ladányi levéltárából*, Bp., Franklin Nyomda, 1879, 49–50, n. XXI. A kiadás elég sok hibával (itt is megjelenik „Márkus Pió”) és téves, 1669. évi datálással történt, mely a kétségkívül cirkalmasan írt ’4-es szám derekas félreolvasása. – A budatétényi esperes-plébános még agárdi állomáshelyén rendezte a nádasd-ladányi levéltárat. A Franklinnál, címirata szerint a „székesfehérvári országos kiállítás alkalmából” megjelentetett, a levéltár rövid ismertetését és 27 dokumentum közlését tartalmazó kötet nem volt ismeretlen a történeti kutatás számára. Acsády Ignác a költő Gyöngyösire – miként fentebb is – rendre alapirodalomként idézett Széchy-monográfiájában innen használja a murányi vár 1670. augusztus 10-ei kapitulációs okmányát (kiadva pár oldallal a Gyöngyösi-levél után, 53–56, n. XXIV). Vö. ACSÁDY 1885, i. m. 249, l. j.

Én tegnapelőtt gyöttem le Bécsből... (úgy tesztvén kancellárius uramnak) exhibeáltam az aulicán [*az Udvari Kamarán*] az itt való nemes kamera [*a Pozsonyi Kamara*] opinióját, s magamnak a Pongrácz urakkal hátralevő dolgokra nézve is el kelletvén győzőm, bíztam egy böcsületes ember juris doctorra, doctor Strell uramra, aki mind kancellárius uramnak, mind Zichy uramnak nagy ösmeretségében vagyon, s nekem is régi jóakaró uram... minthogy úgy gondolkodik kancellárius uram felőle, hogy a Delegatorium Judiciumra (mely mostan is continuáltatik Bécsben, ugyan ő nagysága lévén praesese), transmitáltatik az aulicárúl azon dolog (noha némelyek azt mondják, hogy nem), ha ugyan oda találják transmittálni, és ott revideáltatnék újonnan, s valami újabb objectiók történnének emergálni, lenne mindazokra kinek megfelelni, mind az aulicán urgeálni, informáltam is én mindenképpen azon dologban azon doctor Strell urat.”

E jól ismert, Badics Ferenc által már 1913-ban publikált hiteles sorok 1673 augusztusából a költő többi, 1673–1674-ben írt hasonló tárgyú levelével egyetemben messzemenően rimelnek a fentebb olvasható 1664. januári levélre.¹⁷⁴ Igazolhatóvá válik, hogy Gyöngyösi bécsi „államigazgatási” tapasztalatai az eddig ismertnél jóval korábbi keletűek: 1664. elején éppúgy bejáratos már a főminiszter Porzia herceghez, Ferdinand von Hohenfeld főhadbiztoshoz, mint egy évtized múltán az udvari magyar kancellár Pálffy Tamáshoz, Zichy István volt kamarai elnökhöz, valamint a pozsonyi kamara tanácsosaihoz. Gyöngyösi 1670-es évekbeli ténykedését elemezve Badics rendre költő-ügyvédről beszél.¹⁷⁵ Látjuk azonban, hogy különféle ügyintézése, szép latin szóval prokurátorkodása, avagy régi magyaros szóalakban prókátorkodása nemcsak krasznahorkai, hanem már murányi szolgálata alatt is feladata volt. Sőt olyannyira, hogy jelen állapot szerint saját maga ebben a szerepkörében szólal meg először a történelem lapjain.

Tőle magától tudjuk, hogy nem volt jogász („*licet nullus essem iurista*”),¹⁷⁶ nincsen nyoma annak, hogy egyetemi jogi tanulmányokat folytatott volna. Szemlátomást alapos ismereteire ugyanúgy tehetett szert, mint fentebb többször emlegetett kollégái: a szintén bölcsész végzettségű Lessenyei Nagy Ferenc, illetve Tenturich István. Előbbinek nádori ítélmesterként szerzett tapasztalatait épp Gyöngyösi ajánlotta, Tenturichről pedig bárói diplomája említi, hogy jogi képzettségre alsóbb fokú bírók mellett működve tett szert.¹⁷⁷ Amikor tehát a Murányban, Krasznahorkán és Csetneken élő költő Gyöngyösit gömöri prókátornak ne-

¹⁷⁴ JANKOVICS, NYERGES, TUSOR 2017, i. m. 20–53, n. 7–16 (az idézet: 32–35, n. 11 [32]).

¹⁷⁵ BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István ismeretlen levelei = Irodalomtörténeti Közlemények*, 23(1913), 67–73 és 75.

¹⁷⁶ SZABÓ 2018, i. m. 662 (49. j.) A közreadó a kijelentést a forrás egészének tartalma alapján igen helyesen a *captatio benevolentiae* részének tartja.

¹⁷⁷ FAZEKAS 2018, i. m. 353. Még a 18. században is lényegében hasonló módon lehetett szert tenni jogászai ismeretekre, a jogi szakképzés mértéke és minősége elhanyagolható volt. GRÜNWALD Béla, *A régi Magyarország*, Bp., Osiris, 2001 (Millenniumi Magyar Történelem), 234–235.

veztük és nevezzük most is, azt nemcsak azért tesszük, hogy szemléltetően elkülönítsük ungi fiskális hasonmásától, hanem azért is, mert – a kor fogalmai szerint – ’in actu’ az is volt.¹⁷⁸

Bécsi ügyintézése színvonalát, jogi relevanciáit mutatja, hogy 1673 nyarán továbbvitelüket nem másra, mint a bécsi egyetem ’Natio Hungarica’-jának prokurátorára, Adam Ignaz Strellre bízta,¹⁷⁹ akivel sorai tanúsága szerint a költő régi, szorosabb kapcsolatban állhatott. Hogy ez a kapcsolat honnan ered, illetve Gyöngyösi hol és mikor szerezte szembetűnő jogi tájékozottságának, gyakorlatának alapjait, jelen forrásviszonyok között eldönthetetlen.¹⁸⁰ Jelen közleményben (újra)feltárt 1664. évi levele alapján viszont az már megválaszolható, hogy új patrónusa, Andrassy Miklós számára is értékes császári és királyi udvari ügyintézési gyakorlatát és kapcsolatrendszerét igazolhatóan Wesselényi Ferenc nádor mellett titkári feladatokat is ellátó kamarásaként kapott megbízatásainak köszönhetően mélyíthette el, építhette ki. Miként irodalmi és klasszikus műveltségét, e tevékenységét is végső soron a jezsuitáknál végzett tanulmányai alapozták meg Gyöngyösinek – fűzzük hozzá legvégül. A nádori udvar e tanulmány lapjain megjelenő összes (férfi)szereplője: Bory, továbbá Bosnyák, Lessenyei, Makay, Tenturich, vagyis a rekonstruált titkárság valamennyi munkatársa, és fiaival együtt maga Wesselényi, kivétel nélkül mindenki a Társaság atyáinál tanult.¹⁸¹ A magyar

¹⁷⁸ Nyilván nem vármegyei tyúkperekben életvitelszerűen ügyvédkedő prókátorkodásról van szó. Jegyezzük itt meg, hogy a fentebbi és több hasonló prokuratori levelet feltáró Badics Ferenc tartalmuk alapján a költő jogi tanulmányait és „patvaristáskodását” egyaránt hosszú évekre vizionálta, 1645–1650 között. BADICS 1908, i. m. 206.

¹⁷⁹ A modori születésű Strell Ádám Ignác, írjuk nevét magyarosan is – bár nem biztos, hogy ezt ő maga valaha is megtette –, 1653-ban immatrikulált a bécsi egyetemen, doktori fokozatát 1657-ben szerezte, de a bécsi *Collegium Doctorum* közé csupán 1674-ben jegyezték be a nevét. 1666–1670–1674-ben sorban háromszor választották meg a bécsi egyetemi magyar közössége prokurátorának. 1678-ban magyar nemességet kapott (Trencsén vármegyében inskribálták), de következő évben meghalt pestisben. A hiteles adatok a bécsi egyetemi levéltárban megőrzött hagyatékából származnak, a *Királyi Könyvekben* hiába keressük nemesítését. Vö. Béla P. SZABÓ, *Ungarstämmige Mitglieder des Doktorenkollegiums der Wiener Juristenfakultät vor den Universitätsreformen Maria Theresias = Journal on European History of Law*, 4(2013), 1, 33–51, 40–41.

¹⁸⁰ Az egyetemi tanulmányok kizárhatók. Mint tudjuk, 1667-ig Nagyszombatban nincsen jogi képzés, leginkább Bécs jöhetne szóba, de ennek nincsen anyakönyvi nyoma. Sem a *Hauptmatrikel*-ben (ott Strell sem szerepel), sem a *Natio Hungarica* saját matrikulájában, ahol viszont már megtaláljuk a Modorból elszármazott hallgatót. Az *Universitätsarchivs Wien Natio Hungarica* kiadatlan 2. kötetének adatsorát P. Szabó Béla jogtörténész bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök. A Strell–Gyöngyösi-viszony alapjául minden valószínűség szerint a költő bécsi küldetesei szolgálhattak. A *Hauptmatrikel* magyar adataira 1650–1670 között: KISSNÉ BOGNÁR Krisztina, *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*, Bp., ELTE Levéltára, 2004 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 13), 106–129.

¹⁸¹ Rá nincs anyakönyvi adat (a nagyszombati bejegyzések 1618–1625 között hiányoznak), a szakirodalom állítja egyöntetűen nagyszombati tanulmányait. Lásd legutóbb: JANKOVICS 2007, i. m. 129; Wesselényi László szepesi és Ádám nagyszombati tanulmányaira szintén JANKOVICS József, *Wesselényi Ferenc nádor és a festő Spillenberger János. Egy főrangú temetés művészeti vo-*

művelődés történetében közülük leginkább nyomot hagyó költő esetében a hasonló iskolázottság jószerével eme tény ismeretében biztosra vehető.¹⁸²

A nádori udvarban elfoglalt helye politikai aktivitását tekintve valahol Makay és Tenturich között van Gyöngyösinek. Nem az a teljesen passzív, hivatalnoki szerep az övé, mint amilyennek például Tenturiché látszik jelen forrásviszonyok között. Kamarási beosztása, balogvári kapitányi kinevezése nemcsak ténykedésében, mint például az ellenállás szervezése 1670. augusztus első napjaiban, hanem a felelősség vállalásában is magasabb pozícióba helyezte. Gyöngyösi viszont teljes mértékben elmondhatta volna magáról azt, amivel Lessenyei védekezett, és ami utóbbira egyáltalán nem volt igaz, ám mégis hozzájárult megmeneküléséhez: „előjáróim által készítetve... igyekeztem szándékaikat követni” („per principales meos... adhibitus... conabar... vota ipsorum exequi”).¹⁸³ De közel sem voltak, vagy lehettek, például szerény anyagi viszonyai, illetve részben fiatal kora miatt is olyan ambíciói, mint akár Bosnyák Péternek, aki például – láhattuk – Rottal Jánossal is intenzíven levelezett különféle ügyekben,¹⁸⁴ nem beszélve Lessenyei Nagy Ferencről.¹⁸⁵ Szemlátomást habitusa sem közelített az övékéhez. Velük ellentétben a költőnek csupán egyetlenegy, a fentebb közölt írása maradt ránk Rottal jól megőrzött anyagában, az is kenyéradó gazdájának, Wesselényi Ferencnek szól.

Viszont a magyar Ovidius ezen egy szem autográf levele megfelelő motivációt jelentett jelen tanulmány megírására. Mely tanulmány voltaképpen nem más, és nem is kíván más lenni, mint e misszilis és a két Grémonville-*dépêche* által alkotott adateresztmetszet történeti, művelődéstörténeti kontextusba helyezése.¹⁸⁶

natkozásai és utóélete = Ars Hungarica, 35(2007), 2, 239–254, 240; Ádám matrikulái: FAZEKAS et al. 2020, i. m. n. 5478.

¹⁸² További érvek és adatok Gyöngyösi nagyszombati jezsuita gimnáziumi és egyetemi tanulmányai mellett: TUSOR 2021, i. m.

¹⁸³ Részletesebben: „In praescriptis actionibus id non diffiteor, quod me ostenderim serium et realem, sed non fui principalis earundem et immediatus autor (hoc enim excessisset meam modicam conditionem) aut inventor (licet quidem saepissime inventis aliorum fortuito quondam casu nonnulla addere solebam) vel ex praeconcepita malitia motor, verum per principales meos superius recensitos, ad quos obligationem habui, et sibi adhaerentes interessatos ad id pro instrumento duntaxat executivo adhibitus, vel ex exhibita erga eos observentia et reverentia ac iisdem complacendi studio, augendoque meo apud eosdem credito et existimatione ac gloria, aut vero ex metu in me tanquam strictissimo iuramento iisdem devinctum, et postea etiam apud ipsos suspectum cadente conabar per fas et nefas cum aliqua intemperata praesumptione et temeritate vota ipsorum exequi.” Lessenyei lőcse vallomásának végén. PL AS Act. Rad., Classis V, n. 57, fol. 42. Pauler interpretációjában: „...kötelességem volt uramnak, a nádorának, Zrínyinek, szövetségeseiknek engedelmeskedni. Én eszköz voltam kezükben, mert le voltam irányukban kötve, tiszteltem őket...” PAULER 1876, i. m. II, 164. ssk.

¹⁸⁴ MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 452. t., n. 1–35 (11. d.).

¹⁸⁵ MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 625. t., 1–11 sz. és 653. t, 1–2. sz. (17. d.).

¹⁸⁶ A szerző a Moravcsik Gyula Intézet (ELKH) tudományos tanácsadója és az MTA-PPKE Fraknoi Kutatócsoport vezetője.

Melléklet

Imes Ud.

„Ennek az Labyrinthhoz hasonló dolgnak, ezideig
 sem tudom ki monda nem ez a kegyetlen-
 bűt. Az módig Markó István az Gőze-
 tal Commisarius nem informálta, addig is
 oda miniszterei nem uolt egyet válogatni ha-
 nem harjam ott azon információ, az megféle-
 nem láson tovább tartoztatásom.

Azon információk, sok sürgősséggel valami keze-
 ren ennek olcsó negy nappal Gőze Cseke I. nag-
 azon digne Moracz Urammal az General Com-
 missariusnak, emlékezem hogy tovább vult uatart
 nekik, a válogatott bencsana.

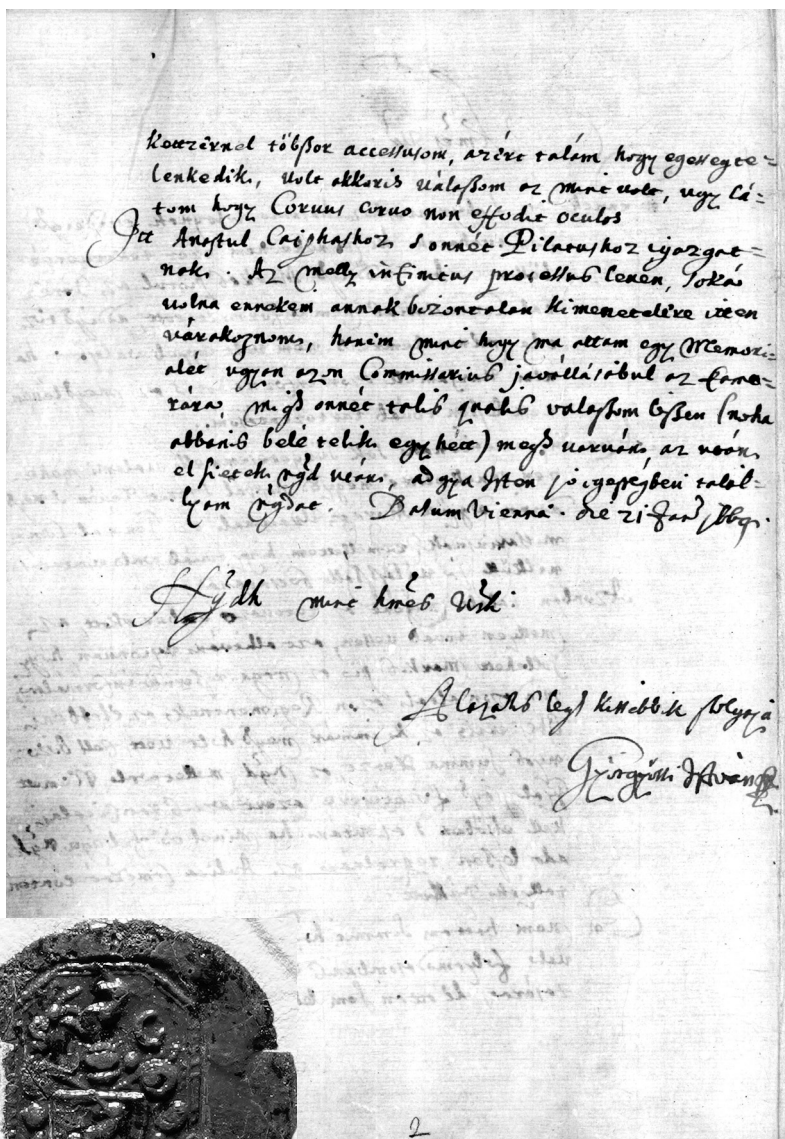
Azonban talalt megint az tervuero ember olcsó, az
 modon tovább uolten, azo alhian, uigian, hogy
 jol lehet Markó István az maga kegyetlen informálta,
 min azon alalt azon Regimenternek az elletben
 olcsó, az ki immár megd holt uat fall bús-
 nyos Summa d'ezre, az egy mellekelt Gőze
 Gőze István fráterez azo azo azo azo azo,
 kell olcsó, az uat ha mind is. Főleg azo
 azo, azo, azo, azo azo azo azo azo azo azo,
 azo azo azo azo azo azo azo azo azo azo.

En nem hatom Summa haton Porai kegyetlen
 uat folyomatonban azon digne olcsó azo azo
 azo, azo azo azo azo azo azo azo azo azo.

P 504-A-A-495-Nb.19.
 1664. január 21.

CHANCERIE LEVÉLIA
 P. 504-A-A-495-Nb.19.
 349

Gyöngyösi István autográf levele
 (Bécs, 1664. jan. 21.)

Tusor, Péter

**„*Sieur Secrétaire du Palatin d’Hongrie...*”
The role and place of István Gyöngyösi, the „Hungarian Ovidius”
in the Court of Murány and in the Wesselényi-conspiracy**

The research related to the 350th anniversary of the Wesselényi conspiracy’s launch and its reprisal is the genesis of this paper. The Hungarian poet István Gyöngyösi’s (1629/1630–1704) earliest known *missilis* from 1664 is being analysed regarding history and literary history. Taking the poet’s well documented procuratorship of Vienna and his administrative work into consideration, the next subchapter interprets the diplomatic report of Jacques Bretel de Grémonville, knight of the Order of Malta and French resident of Vienna (1664–1671), in which the secret of palatine Ferenc Wesselényi (“*Sieur Secrétaire du Palatin d’Hongrie*”) and the confidential negotiations with him are mentioned. By re-analysing and re-organising the already known data, the parallel examination of the hearing techniques endeavours to understand the so called Hungarian Ovidius’s role in the feudal coup. Analogies of the aristocratic court depict Gyöngyösi’s chamberlain position and duties within Wesselényi’s court in Murány Castle (today Muránsky hrad, Slovakia). His colleagues conducting similar duties in the palatial administration are also accounted for. Based on the cross-check of various roles and secretarial characters and on the further examination of the participation in the coup, the suspicion is becoming stronger that the palatial secretary who negotiated with the French resident was the poet himself. The observations, new data and aspects found through the identification of the “Secretary of Hungary’s Palatine” appearing in the *dépêche*-s of Grémonville highlight the biographical details enquiringly researched since the Piarist writer András Dugonics (1740–1818) yet led one astray.

Keywords: early modern Hungarian history, early modern Hungarian cultural history, early modern Hungarian literary history, history of the Wesselényi conspiracy, history of the early modern Habsburg Court.